

Ärteråsens fäbod - Om Brita Eriksdotters liv under 1800-talet

Tillhed BED

Fäbodkullan

Ristaren

Dottern

Lars Bägerfeldt

Innehåll

FÄBODKULLAN	4
Boskap	4
Smör, ost och disk	16
Kamrater	17
RISTAREN	20
Bokstäver, ord och texter	20
Enkla budskap	27
När tystnaden uppstod	38
DOTTERN	39
Föräldrar och syskon	39
Gården och arvet	48
Äktenskap och ättlingar	62

Version 2021-11-23

Omslagsbild från fäbodenhet nr 2 i Ärteråsen. Texten avslutas med familjens bomärke. Det inledande tecknet kan inte identifieras.

#BED LIOT SKRIWA
TILLHED #

Brita Eriksdotter skriver fult
Tillhed.

Tillhed BED

Tillhed Brita Eriksdotter, vars initialer skrevs BED. Varför just hon? En närmast bortglömd kulla som föddes 1833 strax hitom skogsbrynet till de milsvida skogarna som fortsatte ända till Hälsingland och Härjedalen. Där växte hon upp i en bondefamilj som hade det magert och knapert. Likafullt varken klagade de eller skapade osämja, utan förde ett stillsamt liv såvida vi hyser tilltro till prästens anteckningar. Numera finns ingen kvar i bygden som minns henne, så egentligen borde hon ha blivit helt bortglömd.

Sådana kullor finns det gott om, både nu och under historisk tid även om vi begränsar oss till Dalarna eller till en så liten socken som Ore långt uppe i nordöst, eller till dess nordligaste by Näset där de djupa skogarna börjar. Dessa oräkneliga omnämns i kyrkböcker, skattelängder och många andra skrivna källor ända från 1500-talet. På gulnat papper och skrivet med utspätt bläck framskyntar de emellanåt med sina enkla livsgärningar, eller antyds blott som goda mödrar, redliga skattebetalare och fridfulla grannar. Fast oftast sker det blott någon enstaka gång eller inte alls utan många ingår bara i en anonym kolumn när folket i bygden räknats samman. Under dessa sekler stretade och kämpade de sig igenom sina strävsamma och ovissa livsöden. Somliga blev belåtna, medan andra nöjde sig likafullt. Ändå är det nästan ingen som minns dem som dog för hundra år sedan eller mer.

I detta myller av namn och årtal finns en kulla som framträder på ett säreget sätt, men inte i prästernas eller häradsskrivarnas böcker, ty de berörda texterna har hon skapat alldeles själv och utan gåspenna. Hennes sorglösa hantering med kniven var tillräckligt god för att forma den ena ristningen efter den andra. Runt om på stugornas väggar och dörrar finns spåren efter hennes iver i en omfattning som aldrig hade skådats. Visserligen innehåller inte de hundra texterna något väsentligt, utan kan mera ses som glada och oansenliga hälsningar under de drygt tio somrarna som hon vistades här uppe på fäbodvalen. Kort och gott finns det bara en enda fäbodkulla som Tillhed Brita Eriksdotter. Det räcker.

Denna skrift försöker fånga hennes liv utifrån källorna och ge en bild av vistelsen på fäboden och hemma på gården under en tidsperiod när mycket förändrades i Sverige. Således handlar allting om kullan Brita Eriksdotter som tillhörde släkten Tillhed, eller kort och gott Tille BED såsom hon själv skrev ibland.

Familjen Tillheds bomärke, men ibland är det spegelvänt eller upp-och-ner.

Fäbodkullan

Att vara fäbodkulla under somrarna medförde ett stort ansvar, men också frihet och många möjligheter att få uppleva glädjestunder ihop med goda kamrater eller i en natur som förblivit orörd sedan urminnes tider. Under 1800-talet upprätthölls fortfarande den forna sedvänjan att endast de ogifta barnen på gården vallade boskapen. Drygt hundra år tidigare hade kung Karl XI stadgat att tonåriga pojkar inte skulle tillåtas få gå vall själva. Så senast från den tiden bör kullorna ha tagit över sysslan helt och hållet. Åtminstone i bygder som hade fäboddar.

Boskap

Buföring till fäboden

Bara hälften av bönderna hade egna stugor vid fäbodarna. De övriga fick slå sig samman med någon av dem som hade plats över i fähuset, för då kunde de dela på sommarens sysslor och genomföra dem på lika villkor. För de drygt trettio gårdarna i byn Näset gällde det att samsas och hitta en rättvis fördelning på sysslorna.

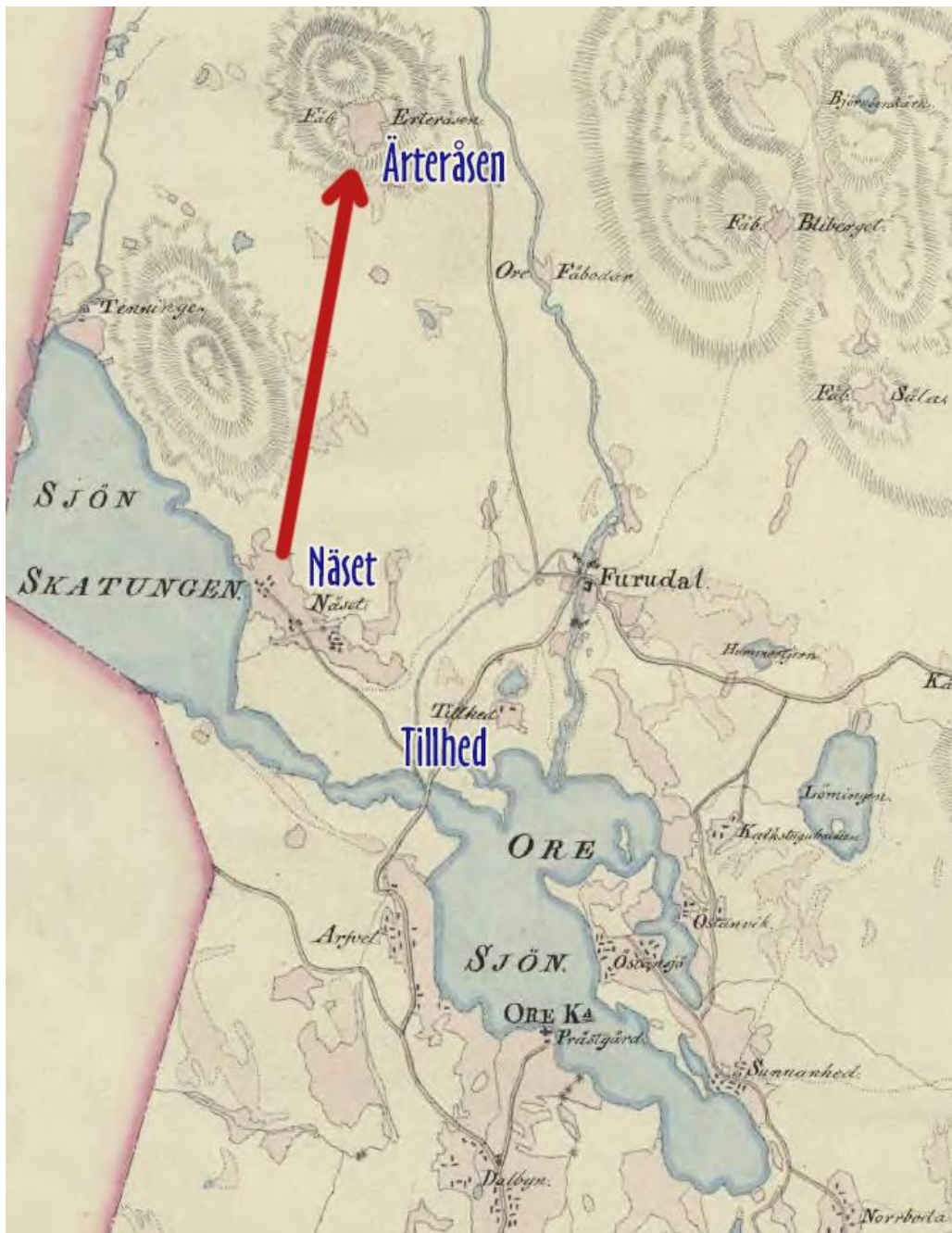
Förberedelserna inför sommaren började när snön smälte och gräset åter växte och blev frodigt efter den långa och kalla vintern. Både under maj månad och början av juni kunde gårdens manfolk bege sig till fäboden för att laga gårdsgårdar, hugga ved och ställa husen i ordning inför kullornas långa vistelse under sommaren. Det finns antydningar att kullorna också följde med, men förmodligen kom de utan boskap.

Runt mitten av juni var det dags för buföring, eller buffring som vissa sade. Då skulle en stor del av byns boskap föras upp till någon av de två fäbodvallarna som ägdes av byns bönder. Så gott som alla i Näset deltog när detta samordnades, ty de skulle antingen till Årteråsen eller till Ore fäbodvall. Den senare kallades även Lindbodarna så inga missförstånd uppstod, för namnet Ore syftade inte på socknen utan på Ore älv varintill fäboden låg. De flesta ägde slätterängar på någon fäbodvall samt i skogsläntor och ute vid myrarna, men först till sensommaren skulle man färdas till slogarna - som dalkarlarna kallade dem - och bärga hö. Då tog man med sig lie, bryne och matsäck för en vecka eller två. Fram till dess gällde det att låta djuren få beta i skogsmarkerna där det var för besvärligt att slå med lie.

Ofta samlades alla berörda i byn tidigt på morgonen och gick tillsammans genom skogen den knappa milen innan man var framme. Egentligen var det bara 7 km, så det hände ibland att fäboden fick oväntat besök från byn eller rent av att prästen kom upp och höll högmässa. Stigen kunde vara ganska

brant, men man passerade bara torrmarker och slapp både smala spångar över myrar och båt över breda vattendrag. Liksom tidigare år följde många i byn med upp till fäboden. De tänkte inte stanna så länge, högst en dag eller två så allting kom igång ordentligt.

Både Ärteråsen och Lindbodarna låg norrut. Den sistnämnda hade byggts på andra sidan om Ore älv. För att komma dit fick man ta en omväg. Att slå följe och hjälpas åt var viktigt ifall något oförutsett inträffade. Dessutom var det mycket trevligare att göra sällskap en sådan här viktig dag. Med tanke på hur lite som hände i vanliga fall så redde de ofta ut bekymren lika snabbt som de uppstod.

Vägen norrut från Näset till fäbodvallen Ärteråsen.

Om kullornas bröder och fäder hunnit göra nytta efter vintern fanns redan ett stort lager med nyhuggen ved vid varje enhet på fäboden så kopparkitteln där messmötet tillreddes kunde hållas varm ända till hösten. Det vill säga 9 aln³, eller 2 m³ som fransmännen ville uttrycka det. I annat fall var det hög tid att se till så kullorna fick så mycket ved de behövde, i varje fall tills drängarnas kom och hälsade på när sommarens helger nalkades, fast då hade de annat i tankarna.

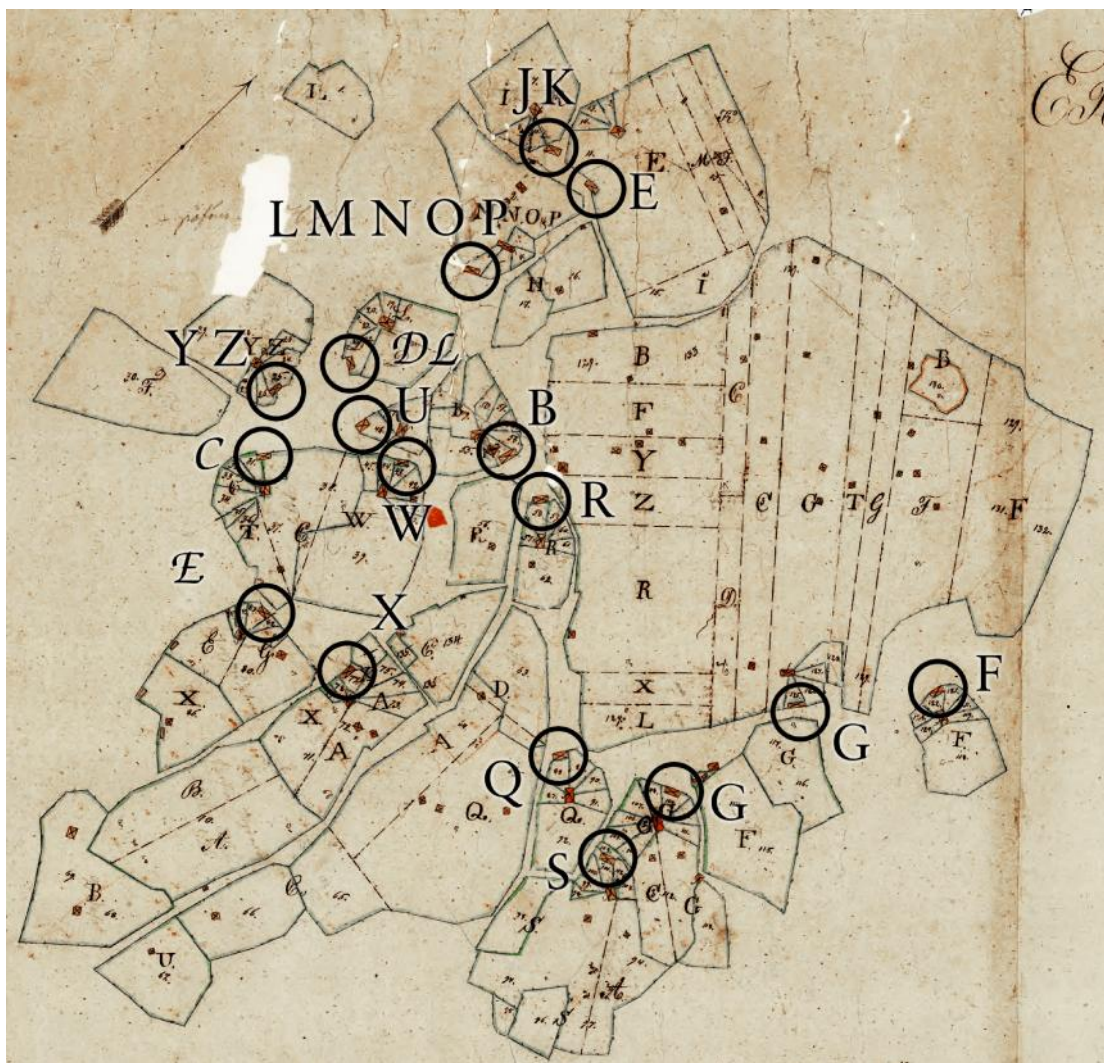
Att kullorna regelbundet fick besök var en självklarhet. Dels kunde inte de ogifta ynglingarna hålla sig därifrån när helgens ledighet började efter lördagens sysslor, dels var någon tvungen att bära upp allt salt som fordrades till smöret samt allehanda mat till kullorna. De fick också bära tillbaka överskottet av smör och ost hem till gården. Förhoppningsvis hade deras fäder eller husbönder sett till så de fick med sig en häst så de slapp bära alltsammans på ryggen. Att dalkarlarna verkligen gjorde sitt bästa hade flera anledningar. Kanske skulle denna plikt känsla för gården måhända bidra till att någon kulla blev förtjust och med tiden svarade ja när känslorna yppades.

Vardagens sysslor

Redan från första dagen började sommarens allvar. När följefolket for hem till byn igen förväntades de inte komma tillbaka förrän till sensommaren. Avskedet blev kort för kullorna ville klara sig själva trots sin ungdom, eller kanske just därför. Då stundade stillheten, liksom allvaret och ett tungt ansvar. Sysslorna var visserligen enkla, men slarv och vanskötsel straffades hårt. Mycket av föräldrarnas uppfostran och prästens stränga lärdomar för dem som hunnit konfirmera sig hade förberett kullorna på detta. De kommande tio veckorna fick de sköta om djuren och ta hand om varandra så gott de kunde, fast inte utan att någon från byn kom och såg till dem. Oftast inskränkte det sig dock till kullornas ogifta bröder och andra masar i byn som kom sent på lördagen och återvände innan natten var liden. Då var det lätt att glömma förmaningar och kloka råd.

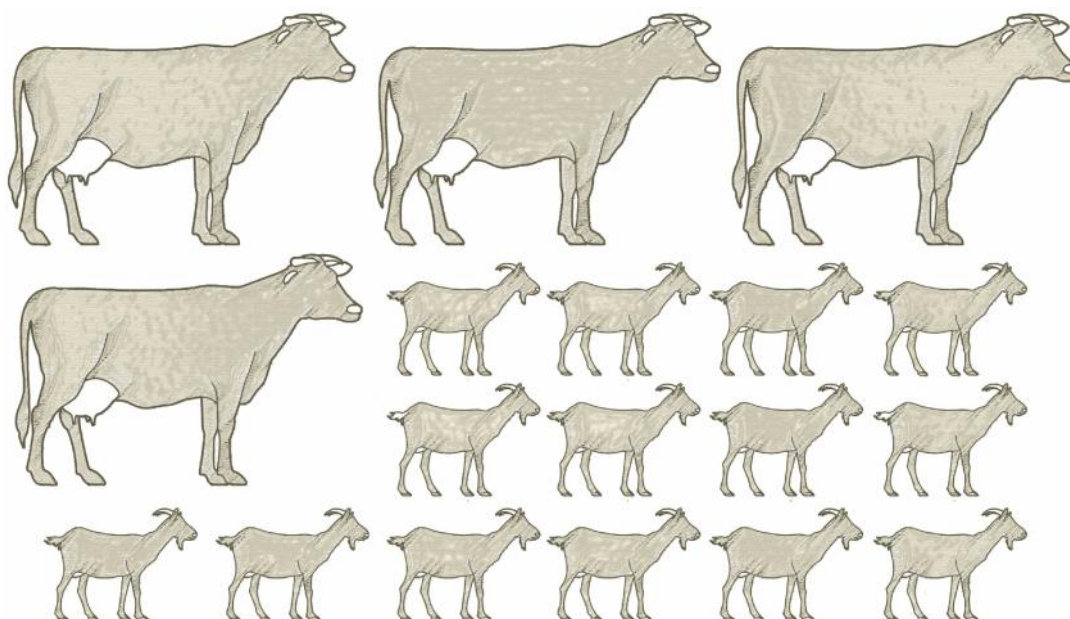
Ärteråsens fäbodvall.

Ärteråsen år 1825 när det fanns 17 enheter på fäboden.

Under hela veckan i övrigt, från söndag morgon till lördag kväll, väntade samma sysslor dag efter dag. För att klara detta på bästa sätt fanns det tre kullor på varje enhet av fäboden. På Ärteråsens fäbodvall blev det således en ansenlig mängd ogifta kullor som obekymrade genomförde byns viktiga sysslor med den mjölkstinna boskapen. Gott och väl ett 50-tal kvicka kullor slog sig till ro på lördagskvällen och hade förhoppningsvis fått fram några extra goda ostar under veckan. Inte att undra på att de ogifta dalkarlarna gladeligen gick en dryg halvmil genom skogen för att få träffa dem en kort stund under lördagskvällarna.

Alla dagar var lika. Boskapen mjölkades både morgon och kväll samt vallas där emellan. Många av bönderna i byn ägde ungefär 2 kor och 7 getter samt lika många får, men det fanns så klart en stor variation mellan gårdarna. Det innebar att varje enhet av fäboden, som tycks ha motsvarat ett samarbete mellan två gårdar, hade gott och väl 4-5 kor och 14 getter att ta hand om och mjölka.

En sinnebild av boskapen som mjölkades på den enhet i Ärteråsen där Brita Eriksson vistades. Därtill hade de kanske även kalvar och får.

Fähuset låg ett stenkast från de andra husen och var inte särskilt stort, men utrymmet räckte. Korna fick var sitt bås längs den ena långsidan där kullarna som mjölkade hade gott om utrymme med sin pall samt när det var dags att mocka och ströa inför natten så det blev rent och fint till djuren. Getter och får fick hålla sig på den fria ytan längs andra långsidan eller i förrummet, men korna tjuvdrades vid väggen eller en stolpe. Då trivdes de bäst.

Somliga kullor sov så hårt under natten att de tvingades finna på råd för att komma upp om morgonen. Självklart väckte kullorna varandra, men ett tips var att dricka mycket vatten före sovdags så att de vaknade om morgonen av naturliga skäl. När solen började gå upp och det ljusnade återstod ännu några timmars sömn. Eldhuset där de sov hade gott om springor och glipor mellan stockarna som släppte in ljus. De understa stockarna vilade lätt på den kallmurade stengrunden så frisk luft tog sig in i huset när elden underhölls i härden mitt på golvet så det skulle brinna riktigt ordentligt. Så var det aldrig om morgonen. Förhoppningsvis fanns åtminstone lite glöd kvar under askan så det blev lätt att få ny fart på elden med vedpinnar och kanske lite näver. Därför bar alla kullor både kniv och yxa så att de kunde reda sig själva.

Det stampade jordgolvet kändes alltid lika kallt när fötterna lämnade yllefilten och täcket, men de vande sig snabbt. Väggarna och taket var svarta av sot trots att man emellanåt skurade väggarna ovanför bänkarna som löpte längs tre väggar samt på den fjärde sidan där dörren hängde en aning snett på de två gångjärnen. Öppningen i taket rakt ovanför härden skvallrade om ifall solen sken över klarblå himmel, eller om det var gråmulet. Ibland smattrande regndropparna och förtäljde vad kullorna hade att vänta under dagen. Innan de hakade av dörrhaspen brukade de skjuta undan en av de små luckorna så de kunde blicka ut genom gluggen, men vädret förändrade inte sysslorna som väntade.

Morgonljus på fäboden.

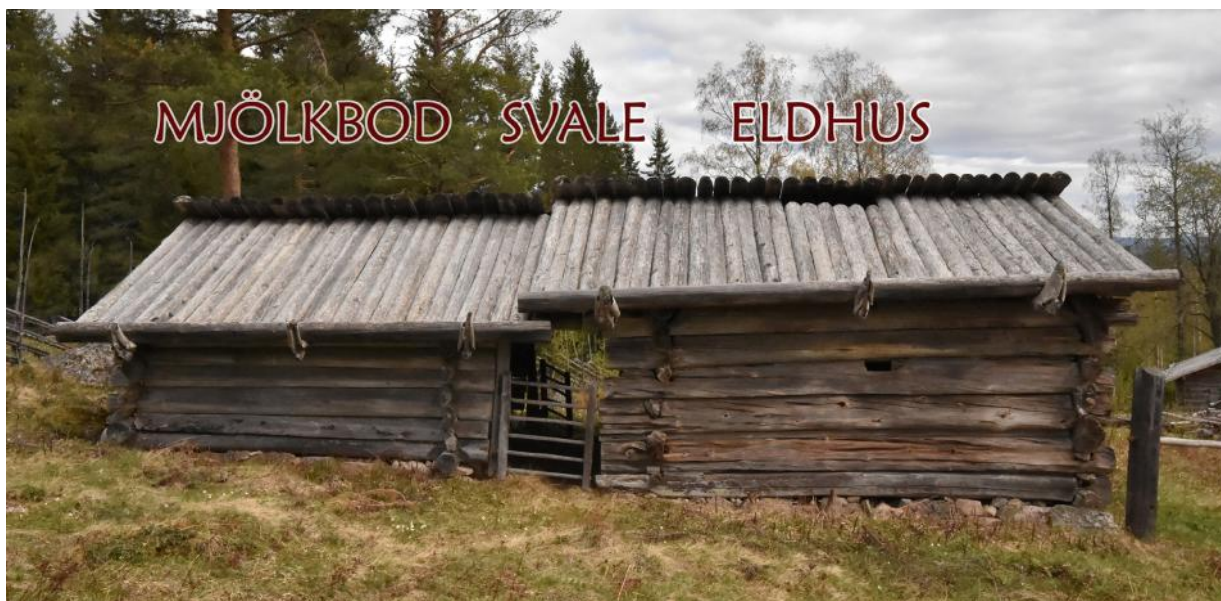

Eldhuset vid fäbod nr 11 i Ärteråsen.

Både inne i eldhuset och strax utanför hade de sina diskade köksredskap upphängda och uppställda på krokar och hyllor. Mitt emot eldhuset på två stegs avstånd låg mjölkboden som var den enda byggnaden som var låst. Därinne förvarades mjölk, smör, ost och allt annat värdefullt. Därför var det inte heller några glipor mellan stockarna och tätt mellan stengrunden och syllstocken allra längst ner. Den enda gluggen som fanns på väggen hade försetts med galler eller en egendomlig form så varken fåglar eller ekorrar kom in. Där mellan eldhuset och mjölkboden, i det öppna utrymmet som kallades svalen, fanns också långa åsar som sköt rakt ut från ytterväggen. Dessa tunna stockar eller störrar löpte fritt mellan gavelsidorna inne i husen så att man enkelt kunde ordna med tvärgående hyllor och bräder för att få mer förvaringsplatser. Högre upp över svalen sträckte sig taken från de båda husen så alla blev skyddade mot oväder när de behövde gå till mjölkboden eller utföra någon syssla i svalen.

Dessa eldhus kallades vanligen stegers, stershöjs, sters eller stes. Ordet betyder stekarhuset och syftar på matlagning där man tillreder något under uppvärmning, det vill säga messmör i detta fall.

Den kulla som gick upp först om morgonen hade säkerligen bråttom, men här på fäboden fanns inga utedass. Alla behov uträttades på lämpligt ställe, helst ett gott stycke från eldhuset. Likafullt var man mycket noga med renligheten så inte maten fördärvades. Att diska och att tvätta sig noga var förutsättningen för hållbar mat som skulle sparas lång tid framöver.

Mjölkboden och eldhuset var nästan sammanbyggda. Däremellan låg svalen.

Att städa gick alltid fort. Det räckte om man plockade undan kläder som hängde på tork och lite andra småsaker. När veckan gick mot sitt slut bar man in nytt granris till lavarna, alltså bänkarna eller britsarna som vi säger numera, så det luktade riktigt gott. På en eller två av dessa bänkar fanns broderade täcken som visade var kullorna sov om natten. Varje bänk var lång nog för två personer, men kunde också vara tillräckligt bred om två personer ville sova tätt intill varandra även om det blev trångt. Övriga bänkar användes antingen som sittplats eller avlastningsplats för allt möjligt som man hade omkring sig, vilket oftast var ytterst lite. Som mest kunde tolv personer sova härinne, men en gräns på åtta eller tio var nog mer vanligt när många vistades här samtidigt. Kom ännu fler, fick de sova i fähuset eller vid någon annan enhet på fäboden.

De unga dalkarlarna kom sent på lördagen och stannade fram till natten, antingen för att busa och skoja med kullorna, eller kanske få dansa sig svettiga såvida någon duktig spelman följde med som hade fiol. Fast det var ytterst ovanligt i en fattig bygd som Ore. Här förekom mestadels näverlurar, horn och flöjt som man gjort själv. Då kunde man lika gärna sjunga och stampa takten, eller ägna sig åt annan underhållning. Många ville bara prata och kanske sitta nära en utvald kulla som fyllde deras dagdrömmar. Måhända kände sig kullorna berörda och ville besvara deras trevanden och blyga närmanden, eller ge dem en riktig smäll på käften ifall de inte betedde sig tillräckligt artigt och aktsamt. Nåväl, förhoppningarna var stora att kvällen slutade lyckligt och före sommarens slut ledde fram till ett ömt tillfälle när ynglingarna fick framföra ett fagert löfte som möttes av kärvnligena antydningar att det kanske var dags att klä sig i brudkläder till hösten eller vintern. På samma sätt drömde kullorna om en stilig och händig dräng som kunde skänka dem lycka under resten av livet, eller i varje fall höll hungern och fattigdomen borta, eller åtminstone gav dem barn som gjorde livet mer meningsfullt. Större krav fick man sällan ha. De flesta i byn var ganska fattiga ifall man jämförde med de välmående bygderna runt Siljan. Likafullt fanns familjer vars armod och elände var ännu värre. Några mil norrut uppe i skogarna bodde finnarna som visste vad verklig fattigdom innebar. Märkligt nog överlevde de.

Fähusen hade ofta förrum med en enda eller flera dörrar.

Om det fanns någon extra god mat i mjölkboden plockades det fram när besöken nalkades. Annars fick det duga med vardagsmaten, nämligen hårt bröd, smör, ost, messmör, korv och spickekött, alltså torkade, saltade eller jästa köttbitar som tillretts råa och aldrig blivit uppvärmda. Inte heller skulle det ätas varmt, utan precis som det förvarades. Rökt kött som färdigställt över den öppna härden kunde också finnas samt getost som också blivit inpyrd av röken för att hålla maskarna borta. Sådan bekväm mat underlättade även vid vallningen. Att alltid äta kall mat, vad man än ägnade sig åt och året runt, hade man gjort sedan urminnes tider. Det var bara på de finare bondgårdarna och vid järnbruken som den nya sedvänjan att äta varm mat hade etablerats lite grann. Där tillreddes ny mat nästan varje dag och åts innan den svalnade. Så kunde också en del bönder göra, men då gällde det gröt och endast de dagar när elden sprakade och brann i spisen. All gröt som blev över hamnade i byttor som gårdsfolket tog med under de kommande dagarna och åt kall när de var ute på arbete. Detta var enda gången som de åt havre, vilket skedde med stor glädje, ty detta var vida omtyckt. En annan läckerhet var mjukt bröd som bakats på råg, men det var väldigt opraktiskt för den höll sig inte färsk lika länge som tunnbrödet som bakats av korn. Sådant hårt bröd var ätbart i många år, vilket var livsnödvändigt att ha sparat och låst in i stolphärbret ifall bygden drabbades av missväxt.

Bland alla underliga nyheter som nådde socknen fanns mer som krävde eld och värme, såsom kaffe. Visserligen hade präster och herrefolk druckit det som en välsmakande sällskapsdryck i drygt hundra år, men de höga skatterna som staten krävde av alla som ville njuta av denna besynnerlighet fick vanligt folk att avstå. I varje fall tills skatten försvann år 1823. Därefter förblev det en

ovanlighet, för kaffebönorna var så dyra att få eller ingen i bygden ville vänja sig vid denna onödighet som knappast tillförde något nyttigt. En påtaglig skillnad gällde potatis som skulle kokas ordentligt så den blev mjuk, men sedan kunde man äta den kall precis som allt annat. Somliga gillade den egenomliga smaken, men andra avstod helst, eller använde den som råvara till brännvinet. Då kom den verkligen till sin rätta användning, för då gick det inte åt så mycket spannmål. Detta blev allt mer populärt under den första halvan av 1800-talet, men märkligt nog minskade brännvinet vid mitten av seklet samtidigt som kaffe ökade. Från den tiden åt man även mer potatis som ingick i de många nya rätterna som spreds i landet.

Hårt bröd men mestadels tunnbröd förstås samt ost och kött i olika former åt man ofta kallt, både morgon och kväll.

Något annat tilldragande och uppskattat gällde tobak som både luktade välbehagligt och spred en rök som höll myggen borta. Av det skälet ansågs den vara hälsobringande. Dessutom lugnades sinnet, fast inte lika mycket som med brännvinet. På alla gårdar fanns några buteljer av glas så husbonden kunde köpa önskad mängd brännvin av den granne som hade en brännvinspanna, under förutsättning förstås att grannen hade något över. Det kunde man inte utgå ifrån, för åtgången var stor innan husbehovsbränningen förbjöds 1860. Dessutom var det olagligt att sälja till grannar, men ingen av de inblandade vid sådana affärer hade för avsikt att frambringa en anmälan till länsman eller fjärdingsman vilka ansvarade för ordningen och hade uppsikt över laglydnaden i socknen eller häradet. I mitten av 1800-talet var faktiskt brännvin och tobak mycket vanligare njutningsmedel när man hade sällskap, än kaffe och kakor.

I Brita Eriksdotters familj hade hennes farfar Tillhed Gudmund Matsson i Näset nyttjat tobak, men inte hennes morfar Rut Mats Persson i Dalbyn.

Vallning

Efter mjölkningen väntade dagens mest långvariga syssla, nämligen att inte göra någonting alls. Boskapen skulle visserligen ledas ut till betet där de vallades och det innebar att de åt, vilade och idisslade. För att inte utmärkla den magra jorden runt om i skogen upprättades ofta oskrivna men bestämda regler åt vilket håll man skulle gå under veckans olika dagar. Varje riktning från fäbodvallen hade sina egna stigar och stråt, vilka kallades lötgångar. Ett märkligt ord, kan man tycka. Att löta innebar att man vallade boskap och ordet löt är uråldrigt och syftar på en avskild del eller ett stycke av något. Således användes ordet både på de olika stigarna från fäboden och på de åtskilda betesområdena i skogen.

På Ärteråsen som hade många enheter med stugor var det viktigt att man samordnade vallningen, så alla fick lagom tillgång till de vidsträckta betesmarkerna. Skogen var visserligen fri för alla, men ingen ville kivas i onödan eller träta om de spröda tuvorna med gräs.

Boskapen vallades i skogen där man ville ta tillvara de få grästuvorna som växter utspritt och tämligen glest. Mycket av skogen var dock nedhuggen av järnbrukens kolare som anlade mängder med kolmilor i dessa skogar.

För säkerhets skull tog två kullor från varje enhet av fäboden hand om boskapen. Att bara vänta på kvällningen och följa solens vandring på himlavalvet eller molnens förunderliga skiftningar hade blivit outhärdlig ifall de inte hade ägnat sig åt något. Förutom vila och middagsmål, samt kanske göra upp eld så röken skingrade myggen, fanns det gott om tid att prata, sjunga och sticka ända tills ullen tog slut. Fast det hände inte så ofta. Allt var noga planerat och sådant hantverk kunde man sälja på marknader och få in några skillingar extra eller måhända en silverpeng som räknades i riksdalrar. Så mycket som en hel riksdaler hade inte många fäbodkullor sett i sitt liv, men väl 1/32 riksdaler som var det minsta silvermyntet och stor som halva tumnageln.

Det minsta silvermyntet 1/32 riksdaler specie som senare ersattes av 10-öringen.

Allra värst var tveklöst de dagar när det regnade för fullt. Då fick man ta på sig vadmalskläder så regnet rann av ordentligt och samtidigt värmdes kroppen. Även boskapen blev tröttare i sinnet och slöare på alla sätt när det ösregnade. I gengäld kunde det vara tvärtom när vinden tilltog så det knakade och ven i trädtopparna. Då blev boskapen orolig och kullorna ängsliga. Huvudsaken var att de stannade kvar vid sin betesplats och inte rusade iväg och försvann i skogen så alla tvingades leta efter dem. När solen dalade var det dags att återvända till fäboden för att mjölka och ströa båsen i fähuset med lite halm.

Mot regn hjälpte bara vadmalskläder.

Fähusen hade båsar på åtminstone den ena sidan. Det var inte alltid som det fanns trägol.

Smör, ost och disk

Varje ko gav som mest 1 kanna (2,6 liter) mjölk om dagen, så det tog inte så lång tid att mjölka. Kanske runt två timmar per dag, inklusive tvätt av juver och rengöring av mjölkspannarna. Många gav dessutom bara 3/4 av detta. Korna gick ganska fort för de stod i varje fall still till skillnad från getterna som kunde vara mer besvärliga. Dessutom gav de betydligt mindre mjölk. Frågan återstår ifall man brukade mjölka fåren. I så fall var de säkerligen med på fåboden och slapp stanna kvar på gården. Denna ovisshet gäller även kalvarna.

Medan två av kullorna skötte om mjölkning och vallning, fick den tredje fåbodkullan stanna kvar för att ta hand om mjölken. Denna syssla var slitsam och krävande. Mjölken förvarades i mjölkboden ett dygn så grädden flöt upp till ytan. Då blev ungefär 1/20 av mjölken avskild från skummjölken, vilket motsvarade närmare 5 deciliter grädde per dag om man hade 4 kor.

När grädden hopsamlats några dagar var det dags att kärna smör. Om man gjorde detta var tredje dag, blev det upp mot 1,4 liter grädde som kärnades till smör. Det gjorde inget om det tog en timma eller mer att kärna, för när smöret slutligen knådats och tvättats med friskt källvatten och saltats, blev det en läckerhet som gjorde de flesta glada och väl till mods. Ifall allting fungerade väl fick de två gårdarna som samarbetade på fåboden dela på 3¼ kilo smör i veckan.

Sedan väntade ystandet av skummjölken som blivit över. Då blev det mycket mer att ta hand om. Noga räknat upp mot 8 liter om dagen, så detta gjordes varje dag. Förfarandet var en aning omständigt och svårt för nybörjare, men eftersom man fick träning varje dag lärde man sig knepen ganska fort. Den avskummade mjölken skulle värmas till rätt nivå, varefter man tillsatta kalvlöpe för att få den efterlängttade effekten. Efter en stund omvandlades mjölken och klumpade ihop sig. Sedan hälldes den tjocka massan i en ostform av trä som fanns i skiftande storlekar, varpå den ställdes åt sidan så den blaskiga vasslan fick rinna av riktigt ordentligt tills bara de tjocka klumparna blev kvar. Som mest blev det 1 kg ost om dagen. När det var klart ställdes ostformen på en hylla i mjölkboden, varefter den fick lagras i några månader. Men långt innan dess hade osten blivit så fast och hård att den kunde tas ut ur formen. Sedan vändes den en gång i veckan så lagringen fortskred såsom det var tänkt. Ibland gjorde man färskostar som blev klara på ett par veckor, men mest för att kunde bjuda gäster och besökare.

Därefter väntade förädlingen av vasslan som blev kvar i bunkar och kärl efter tillverkningen av ost. Den innehöll för mycket näring för att bara bli uthälld, men smakade för klen för att dricka. Dessutom blev det ansevärliga mängder under en hel sommar. Närmare bestämt runt 7 liter om dagen. Av det skälet lät man den få stå och långkoka tills bara det mest nyttiga återstod, nämligen messmör, eller myse som vissa brukade säga. Ofta fick man ungefär lika mycket messmör som ost från skummjölken.

Mängden ost och messmör blev dock något mindre, för av skummjölken skulle man också göra surmjölk som var väldigt omtyckt. Då räckte det med att

blanda skummjölken med lite surmjölk som man hade kvar sedan tidigare och inom ett dygn hade allting omvandlats till surmjölk, eller filmjölk som det heter i affärerna.

Denna tidsödande uppgift att röra vasslan i kitteln tills den tjocknade, var lika långtråkig som att valla boskap. Att sitta vid härden en halv dag och bara hålla uppsikt, lägga på mer ved och ständigt röra ända ner till botten så det inte brände fast, var dock en viktig syssla på fäboden. Ingen ville vara utan mes-smöret.

Slutligen väntade disken. Det var nödvändig och viktigt att den utfördes riktigt noga så inte maten blev förstörd. Dels var man rädd om den oskummade mjölken samt grädden som skulle kärnas, dels skulle alla förvaringskärl av koppar rengöras ordentligt så inte innehållet blev förgiftat av de utfällningar som kunde komma från kärnen. Lättare var det med kärl av järn och trä, men där fick man inte heller hafsa eller slarva. Det smidigaste sättet var att bära ner alla byttor och kärl till en av de två bäckarna som rann genom fäbodvallen och gnugga noga med trasa och såpa.

Efter höstens buföring tillbaka till gården igen fortsatte alla dessa sysslor hemmavid ända till den efterföljande sommaren.

Kamrater

Att vistas en hel sommar på fäboden vore trist och olidligt utan den goda sammanhållningen som fanns. Framför allt höll de tre kullorna ihop vilka delade på ansvaret för boskap och mjölkförädling, oavsett vad som hände. Fast att det skulle hända något ovanligt var ytterst ovanligt. Det värsta som kunde hända och som de fruktade allra mest var kraftiga oväder som ösregn och storm, för då blev boskapen orolig. I skogen runt om dem fanns visserligen björn och varg, samt kanske djärv och lodjur, men det var inte varje år som de skymtade de fruktade rovdjuren. Om så skedde, visste alla vad som gällde. Då blåste de extra mycket i sina lurar och skramlade med allt de hade. Likafullt försvann enstaka kor och getter och blev uppättna. Ja, nära nog varje år ända fram till 1860-talet när skogsbolagens aktiviteter skrämde bort dem och avslöjades deras visten. Kanske inte just på Ärteråsen, men väl på några av socknens 20-tal fäbodvallar.

Att förlora en ko var en hemsk upplevelse, både känslomässigt och ekonomiskt. Att skjuta en björn eller varg var således inte bara ett ungdomligt prov på mod och skicklighet, utan en nödvändighet så fort möjligheten uppenbarades. Några bönder satte ut livsfarliga fallor i skogen, eller samlades i drev som försökte få bort dem före sommaren. Dessvärre var skogarna näst intill oändliga, så rovdjuren kunde lätt slinka emellan och återvända.

Skogens rovdjur orsakade förluster av boskap varje år ända till 1860-talet.

Efter kvällens mjölkning väntade en stillsam stund när kullorna fick vara tillsammans innan det var läggdags. Boskapen hade fått en hel dag ute på vidderna och var nöjda och sömniga. Detsamma gällde kullorna som ville få sina regnvåta kläder torkade under natten, eller kura ihop och dela på en stor hård brödkaka med smör och ost samt några korvskivor, innan de kröp ner under de värmande filtarna på britsarna där de brukade sova. Doften av granris och rök från dagens kokning av myse gick inte att undvika. Det var ju detta som gav hemkänsla. För de mest frimodiga kunde samtalet snabbt glida över till det senaste helgbesöket av ogifta drängar och vem som var bäst eller främst av dem. Annars fanns inte så mycket att fundera på, såvida man inte tog fram kniven och ristade in sina initialer och kanske ett årtal eller något annat. Tillhed Brita Eriksson gjorde i genomsnitt en ristning per vecka under sin tid som fäbodkulla, fast det kanske var ännu fler och upp mot det dubbla, ty minst två av de närmaste enheterna med stugor på fäboden finns inte kvar längre.

För de fäbodkullor som återkom till Ärteråsen och vistades här under många somrar hann mycket förändras. Inget så mycket vad gällde fäboden i sig eller sysslorna, men väl rörande de kullors liv vilka skötte om fäbodvallen. De yngsta var inte mer än runt 10 år när de fick vara här uppe, fast då fick de inga svåra uppdrag utan gick förmodligen bara vall ihop med de övriga. De äldsta hade däremot hunnit skaffa sig oerhört mycket erfarenhet och kunskaper som de gladeligen lärde ut, men ända var de bara tjugo år eller kanske något mer.

Tillhed Brita Eriksson kom till fäboden som 14-åring, vilket var en ganska vanlig ålder, men hon stannade längre än många andra. Sista sommaren var hon en av de äldsta fäbodkullorna. De allra flesta gifte sig tidigt i livet och

väntade inte längre än nödvändigt. Även om Brita hade många goda kamrater fann hon inte sin blivande make förrän hon fyllt 26 år. Frågan återstår varför hon dröjde så länge.

Vintertid

Att vistas på fäboden under tio veckor och klara sig själv med andra kullor i samma ålder medförde att all fortsatt uppfostran fick vänta till hösten och vintern. Ifall inte prästen orkade ta sig runt till socknens alla 19 fäbodvallar fick hon inte ens lyssna på högmässan förrän det var dags att återvända till byn för att ta hand om skörden som krävde att alla på gården ställde upp. När den var avslutad tycks många i byn ha återvänt till fäbodarna några veckor ända fram till oktober när gräset slutade växa och den första snön väntades.

Vintern långa mörkertid kunde bli ansträngande. Dels kunde man inte röra sig fritt i markerna på grund av kylan, dels blev man hindrad av snön. Om man hade tur fick man följa med till någon av Siljansbygdens marknader, men det var ruskigt långt att färdas till avlägsna städer som Leksand och Mora, så en resa till Orsa eller Rättvik fick ofta räcka. De som konfirmerats och blivit lite äldre for emellanåt på långfärder, antingen till Hälsingland eller till Stockholm eller någon av städerna intill Mälaren. Det skedde dock vanligen under sommarhalvåret så man slapp snö och kyla. Ifall man saknade sådana möjligheter fick man nöja sig med att träffa folk från socknen när man besökte kyrkan om söndagarna. Dessvärre blev det ett uppehåll när den gamla kyrkan revs och en ny och mycket större kyrka byggdes på samma plats åren 1869-1873.

Ristaren

Bokstäver, ord och texter

Streck efter streck formade hon bokstäverna som blev till ord längs en gungande linje. Storleken och formen på bokstäverna varierar fritt och utan några bestämda krav på noggrannhet. Eftersom de skars ut med en vanlig kniv fick det bli som det blev. Det viktigaste var att få göra sig hörd, eller bli synlig, eller hågkommen, eller bara att få vara med bland alla andra personer som ristat sina namn på stockar, störrar och brädor, både inomhus i eldhuset och ute i svalen, men ytterst sällan någon annanstans.

Konsten att vända bokstäverna rätt lyckades hon alltid med, fast med undantag av W som ser ut som ett M. Det må vara förlåtet eftersom hon aldrig fick gå på folkskolan utan fick nöja sig med den skolundervisning som kyrkan hade fått ansvaret för ända sedan 1700-talets början så alla barnen lärde sig att läsa, skriva och räkna medan de konfirmerade sig.

Brita Eriksson och hennes storsyster Anna tycks ha varit drivande och bidragit till att ristan det blev mer allmänt. Visst fanns det gott om ristare även tidigare, men de var inte alls så många som det blev under 1800-talet och ända fram till dess att fäbodarna övergavs. Inte heller hade enskilda personer givit upphov till så många texter som Brita. För henne fanns det ingen anledning att sluta med denna syssla, utan det var bara att fortsätta. Främst inne i eldhuset på väggarnas långa stockar, eller ute i svalen mellan eldhus och mjölkbod där hon hade fri tillgång till de båda husens gavelsidor. Dörrarna var särskilt omtyckta, men inga ristningar gjordes inne i mjölkboden för den var oftast låst. Inte heller på de övriga ytterväggarna, eller i fähuset eller boden. Förmodligen ristades de flesta texterna under de ljusa kvällarna när alla kullorna var samlade och dagens arbete avslutats.

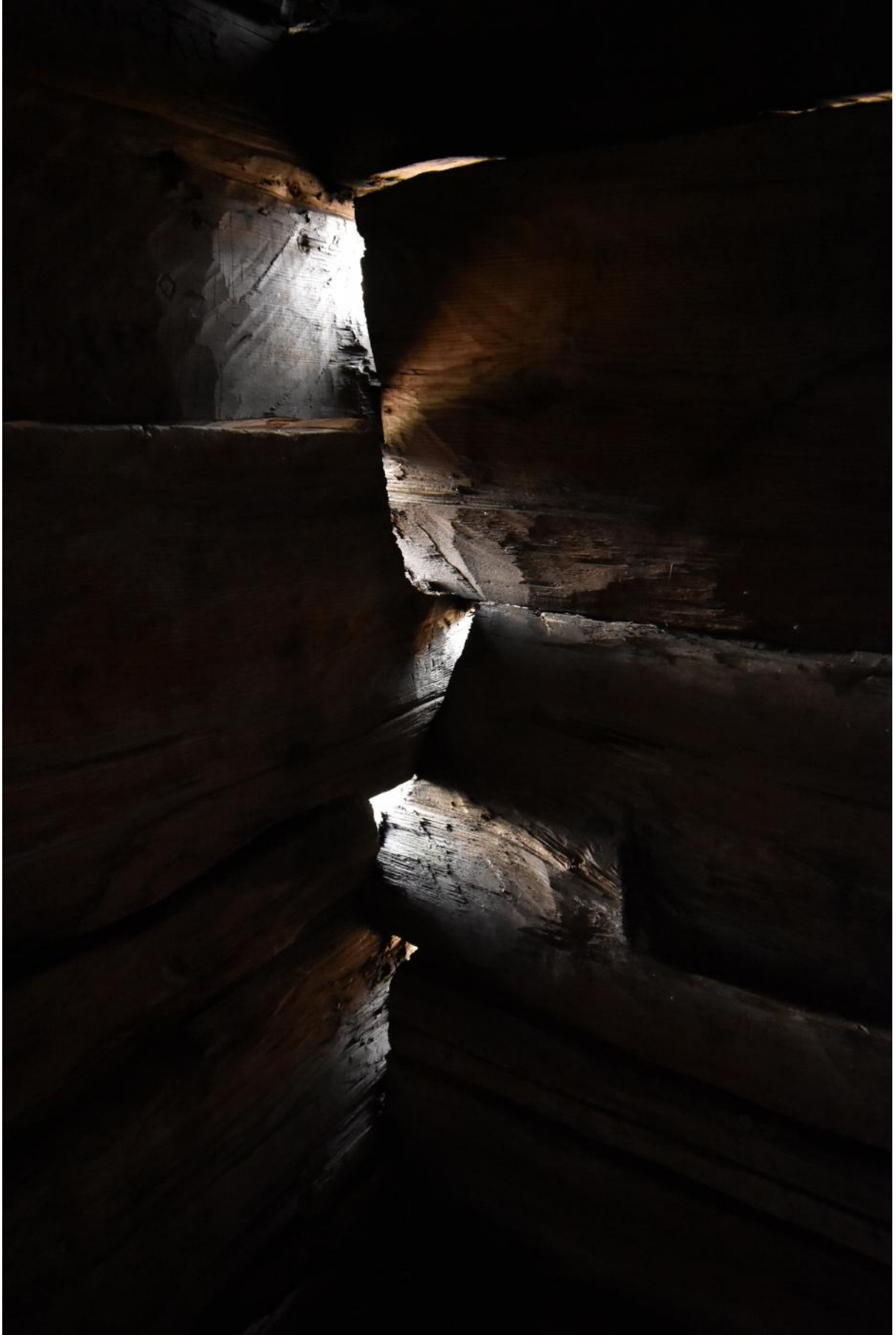
Inte sällan förekommer Britas namn ihop med jämnåriga kamrater eller syskonen, allra helst storsystemen Anna, men aldrig med föräldrarna eller någon annan gift person, ty de vistades nästan aldrig här på fäboden. Den äldsta ristningen med Britas initialer är från 1847, men då hade hennes storsyster redan gjort ett flertal ristningar under de föregående åren. Det finns 91 bevarade ristningar där Brita tycks vara omnämnd vid den fäbod som hennes föräldrar ägde. Därtill 9 ristningar vid andra enheter med stugor på fäboden i Ärteråsen, men antalet är osäkert. För det första skrev hon aldrig någonsin ut sitt namn, för så gjorde ingen annan heller. Alla nöjde sig med att rista sina initialer vilket i hennes fall blev BED, alltså Brita Eriksson. För säkerhets skull lade hon till gårdsnamnet TILLHED i nio ristningar så hon särskildes från andra kullor med samma namn, men framför allt brukade hon rista familjens bomärke intill sitt namn. Då kunde inga missförstånd uppstå. Detta var desto viktigare när hon ristade vid andra stugor på fäboden.

Fäbod nr 2 som Brita Erikdotters föräldrar hade anskaffat vid tiden när hon var nyfödd. Gliporna mellan stockarna fick man tåla när det var sommartid.

Fäbod nr 2.

För det andra kan det numera vara hopplöst svårt att skilja på bokstäverna B och K. Eftersom lillasystern Karin, född 1837, också ristade sitt namn åtskilliga gånger samt emellanåt skrev K:et så det liknade ett B, är risken stor att vi i dag blandar ihop dem. Ett visst antal av de yngre ristningarna borde således tillhöra Tillhed Karin Eriksdotter. Ibland känns det nästan som om Karin gjorde detta med flit för att öka känslan av samvaro.

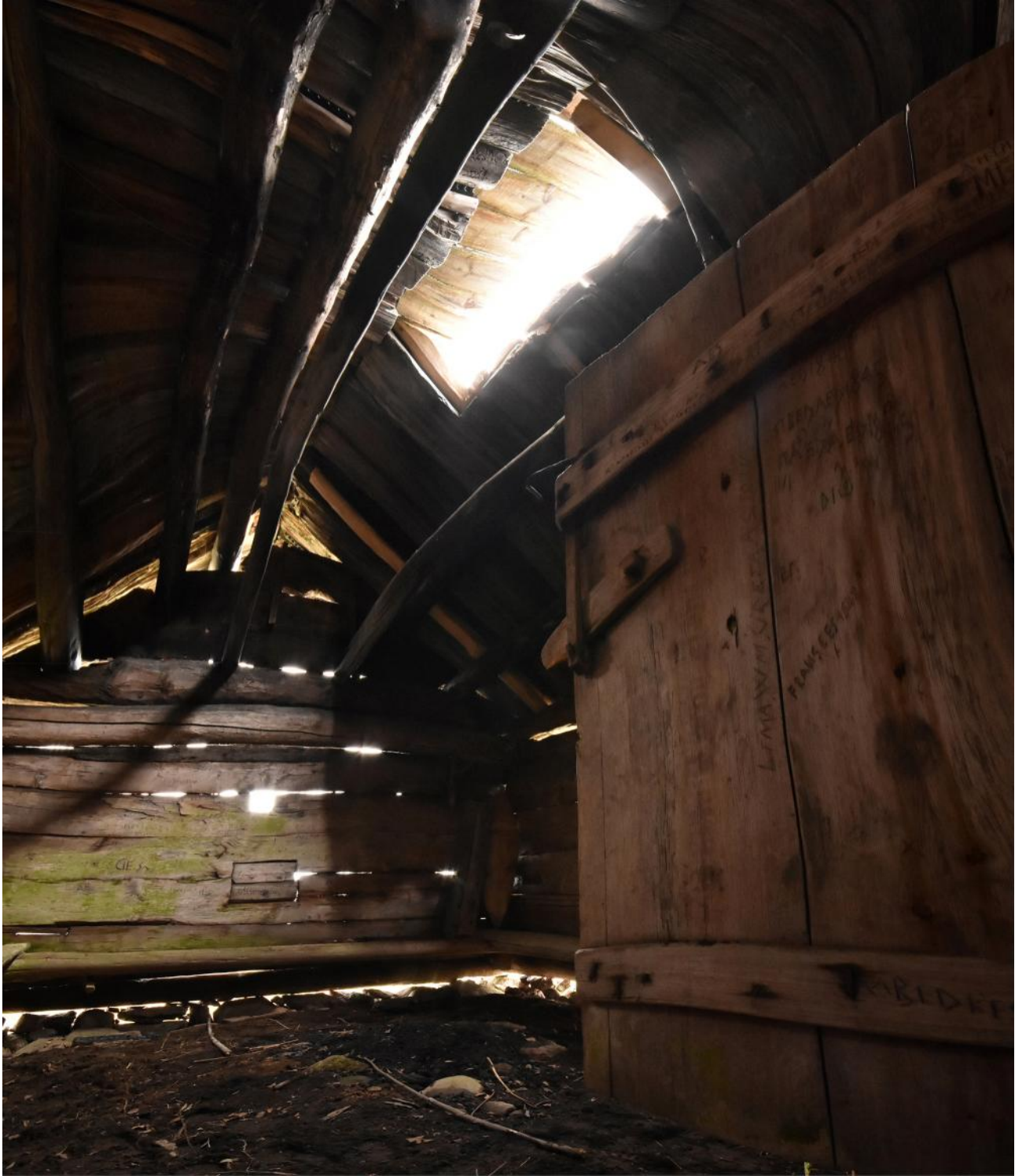
En ristning med systemen Karin Eriksdotter (KED) och hennes blivande make Nils Hansson. Här är K:et onekligen extremt likt ett B, men innehållet anger att det ska vara ett K.

Vi kan utgå ifrån att det har funnit fler ristningar. Tillhed BED nämns i den närmaste enheten på fäboden, men två andra enheter som låg förhållandevis nära på den tiden finns inte kvar längre. En av dem ägdes av hennes farbror Tillhed Hans Gudmundsson, så vi kan nog förvänta oss att hon var där ganska ofta.

Av de ristningar som är daterade med årtal vid hennes egna stugor nämns hon ofta med en eller flera kullor. För åren 1847-1853 finns det 24 sådana ristningar, men det finns bara 5 ristningar där hon nämns själv. Av dessa upplyser tre ristningar om hennes födelseår. Efter 1853 är det tvärtom. Dels är antalet ristningar betydligt färre och vissa årtal förekommer inte alls nämligen 1852 och 1854-1855, dels är det 5 ristningar där hon nämns ensam och bara 1 ristning ihop med andra personer och då omfattas bara hennes syskon utom Karin. De fåtal ristningar som gjordes vid andra enheter förändrar inte uppfatt-

ningen att det är en stor skillnad efter 1853, alltså den sommaren när hon fyllde 20 år. Inte heller de 50-tal ristningar som saknar årtal påverkar detta, ty de andra kullornas initialer i dessa texter antyder att många tillkommit fram till 1853. Möjligen är det hennes lillasyster Karin som står bakom flera av ristningarna efter 1853, men inte allihopa.

Enkla budskap

I hennes texter nämns varken sorger eller besvikelser, utan istället glada och kortfattade små meddelanden att hon trivs och har trevliga kamrater samt att hon såg sig själv som en TOKA och en YÅMA. Det sistnämnda ordet är ett av de få exemplen på dialekt och har ungefär samma betydelse som toka, eller närmare bestämt en klumpig och bortkommen person. Samma beskrivning kan finnas när hon nämns med någon annan kulla. Då kallar de sig själv KLENA eller STYGA. Här hittar vi också en text där hon kallar sig TVSSA som möjligen är ett dialekt ord. Annars kan det tolkas som något mjukt och hoptrasslat. Hon beskriver sig även som en PIOLLA, vilket är ungefär det-samma som fjolla och syftar på någon som pratar barnsligt och är enfaldig.

Antalet längre texter är förhållandevis få. De flesta innehåller bara namn, årtal och bomärken. Här följer några av dessa tidiga ristningar:

MAD BED TWÅ KAMRATAR I ÄRTERÅSEN

"Margreta Andersdotter och Brita Eriksdotter är två kamrater i Ärteråsen."

MAD BED TWÅ KLENA FLEKOR 1847

"Margreta Andersdotter och Brita Eriksdotter, två klena flickor år 1847."

TILLHED AED BED I NESSETT 1847

"Tillhed Anna Eriksdotter och system Brita Eriksdotter i Näset år 1847."

År 1850 ristade hon sitt namn och födelseåret 1833 allra första gången. Detta skrev hon totalt tre gånger under åren 1850-1851. I samtliga fall ristade hon även familjens bomärke, som nedan är återgivet med tecknet #.

BED FÖDD PÅ 33 1850

SY BED FÖDD PÅ 33 ÅR 1851 #

SY # BED BYSD 1851 " ET PAR : FLE : KOR : SOM : ÄR : FÖD DA
PÅ 33

"Brita Eriksdotter född på året 1833, skrivet år 1850."

"Se Brita Eriksdotter född på året 1833, skrivet år 1851."

"Se på Brita Eriksdotter och Brita Elisabeth Svensdotter, år 1851. Ett par flickor som är födda år 1833."

Brita Eriksdotter (bomärke) född på året 1833, skrivet 1850.

Ett par flickor som är födda år 1833.

Den andra kullan är sannolikt Brita Elisabeth Svensdotter, född 1828 i Hamra i Orsa finnmark i Orsa socken. Detta kan tyckas vara förbryllande eftersom det står att de var födda 1833, men möjligen syftar textens avslutning på någon annan än BISD. Efter årtalet återfinns i varje fall BISD:s personmärke, vilket var en enklare variant på bomärkena. Ett motsvarande fall finner vi i texten SY MAD BED FÖDD PÅ 1831, men det var bara Margreta Andersdotter som föddes år 1831. Förmodligen var det också hon som ristade texten. Två snarlika men kortare texter som påminner om BYSD-ristningen lyder:

SY "MHD #BED ET PAR FLEKOR

"Margreta Hansdotter och Brita Eriksdotter, ett par flickor."

KED BED BED TRE FLKOR LET ÅR 1849

"... och Brita Eriksdotter, tre flickor, långtråkigt år 1849."

Margreta Hansdotter föddes 1833 av soldat Hans Hägg i Näset som dog 1841. Efter sommaren 1850 flyttade hon till Hedemora. Den andra ristningen är en av de mest svårtolkade som berör BED. I renskriften har jag valt att skriva KED BED BED, men det är bara det första och sista namnet som kan uppfattas som helt säkert. Det mellersta namnet har en inledande bokstav som är ett mellanting av ett K och ett B. Därtill är det oklart ifall den första kullan hette Karin eller Kerstin. Vid ett försök att identifiera dessa kullor granskades alla som föddes i Näset och Arvet åren 1828-1838, med tillägg av en familj i Dalen som hade starka band till Näset samt Brita som föddes i Furudal men växte upp i Näset. Då återfanns 4 Karin, 3 Kerstin och en enda Brita. Alla dessa levde 1849 och bodde fortfarande hemma som ogifta. Således är det statistiskt sett mest troligt att det mellersta namnet är KED och inte BED. Här kan man tänka sig att mellanformen vill framhäva att det är ett tj-ljud som i Kerstin, eller att det var två Karin eller Brita som fann sitt eget sätt att bli åtskiljda bland ristningarna. På grund av ovissheten har jag låtit min första tolkning av texten få stå kvar.

Två snarlika texter utan årtal har lydelsen (se omslagsbilden):

BED LIOT SKRIWA TILLHED samt A LIOT SKRYAWA

"Brita Eriksdotter lät skriva Tillhed." samt "... -a lät skriva."

Den första texten inleds med familjen Tillheds bomärke. Bokstaven W är vänd upp-och-ner, vilket är ganska vanligt i Ärteråsen. I den andra texten är näst sista A:et överskrivet av W, vilket visar att det egentligen inte ska stå där. Början av texten är osäker för det tycks ha funnits fler bokstäver som blivit bortkarvade.

Tillhed Brita Eriksdotter nämns med nedannämnda ogifta kullor, förutom sina systrar.

BID	1847	Brita Jansdotter Wester, f.1821	Arvet nr 13
MAD	1847	Juganer Margreta Andersdotter, f.1831	Näset nr 8
BAD	1847, 1849-1850	Hanser Brita Andersdotter, f.1833	Näset nr 13
APD	1847, 1849-1850	Anna Persdotter, f.1834	Näset nr 3
AID	1848	Anna Isaksdotter, f.1830	Näset nr 17
AHD	1848, 1851	Bond Anna Hansdotter, f.1832	Näset nr 26*
BED	1849, 1853	Bränd Brita Eriksdotter, f.1829	Näset nr 25
BISD	1849-1851	Brita Elisabet Svensdotter, f.1828	Orsa finnmark
MHD	1850, 1853	Margreta Hansdotter, f.1833	Näset nr 8
MPD	1850	Margreta Persdotter Wester, f.1830	Näset nr 3
SVSANNA ED (utan år)		Bränd Susanna Eriksdotter, f.1834	Näset nr 25
STAFWAS KED (utan år)		Staffas Karin Eriksdotter, f.1835	Näset nr 4

Mer osäkra identifieringar eftersom årtal saknas:

AAD	(utan år)	Juganer Anna Andersdotter, f.1834	Näset nr 8
BHD	(utan år)	Bond Brita Hansdotter, f.1836	Näset nr 27
KHD	(utan år)	Karin Hansdotter, f.1836	Näset nr 8
KID	(utan år)	Karin Isaksdotter, f.1833	Näset nr 17
MID	(utan år)	Margreta I-dotter, f.(?)	?
MMD	(utan år)	Margreta Matsdotter, f.(?)	?
BMD	(utan år)	Brita Matsdotter, f.(?)	?

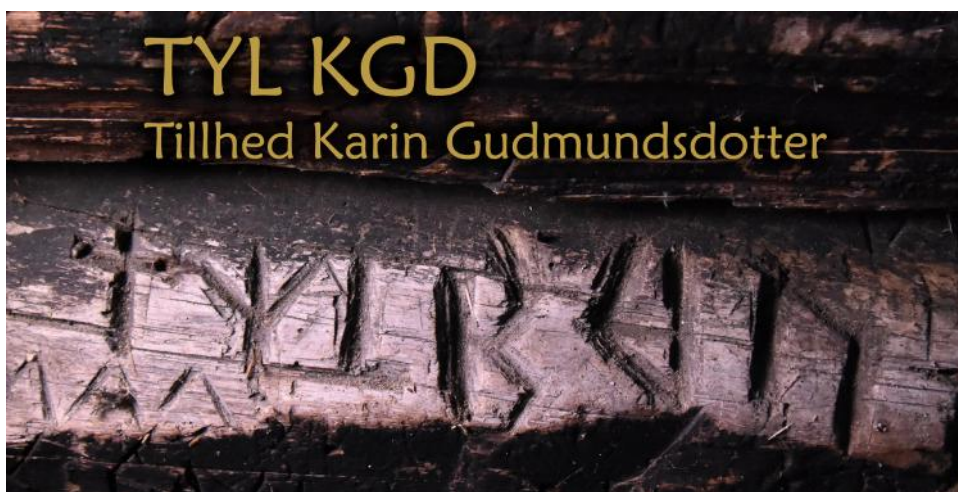

Se BED KED år 1848, samt Se KID BED MAD MHD år 1847.

Nio fäbodkullor som anger sina namn och personmärken. Det inleds med Tillhed Brita Eriksdotter. Över den långa ristningen har Britas kusin Tillhed Karin Gudmundsdotter ristat KGD 1860 GLÅMA.

Kullan AHD skulle kunna vara identisk med Anna Hansdotter, född 1840 av Tillhed Hans Gudmundsson i Näset, alltså Tillhed BEDs kusin på fädernesidan. Men en gång använde inte denna kulla Tillheds bomärke, utan ett eget personmärke. Antingen döljs två olika Anna Hansdotter bakom denna initial, eller den AHD som inte var Britas kusin. I övrigt kan nämnas att denne Hans ägde den enhet på fäboden som stod på samma plats som nuvarande enhet nr 3 som dock är hitflyttad från Skattungbyn i Orsa socken. Anna Hansdotter var enda barnet i den familjen, men ytterligare två av hennes tre kusiner går att spåra bland ristningarna på hennes farbror Gudmunds sida, fast då vid nr 11 på fäboden som tidigare stått vid Lindbodarnas fäbodvall och som möjligen var den enhet som han ägde, eller som åtminstone har stått nära hans enhet. Det är mera troligt att AHD avser Bond Anna Hansdotter, född 1832, som också bodde i Näset samt vars syster Brita tycks finna bland BED-ristningarna.

Britas kusin Tillhed Karin Gudmundsdotter, född 1837, högg in sitt namn med en gätyxa, alltså en liten behändig yxa som kullorna ofta hade för att kunna göra upp eld när de gätade (vallade) boskapen. Hon gifte sig året därpå och flyttade sedermera till Nordamerika. Fäbod nr 9.

Därtill nämns hon i tre ristningar tillsammans med masar, vilka har texterna:

- BED HES BAD EHS KID EES
- HANSER BAD TIL BED PET BES APD 1847
- MAD SY OM (DU?) W BMS BHD AES APD AES # BED AES BED EES
MMD IIS BAD
- Brita Eriksdtr, Hans Eriksson, Brita Andersdtr, Erik Hansson, Karin Isaksdtr, Erik Eriksson.
- Hanser Brita Andersdtr, Tillhed Brita Erikdotter, "Pet Bengt Eriksson"(?), Anna Persdtr, 1847.
- Margreta Andersdtr, se om du vill, Brita Matsdtr, Brita Hansdtr, Anders Eriksson, Anna Persdtr, Anders Eriksson, # Brita Eriksdtr, Anders Eriksson, Brita Eriksdtr, Erik Eriksson, Margreta Matsdtr, Isak Isaksson(?), Brita Andersdotter.

Namnen ovan omfattar många gissningar för de kan sällan identifieras eftersom det finns för många personer att välja på. Ibland kan ett och samma namn återkomma flera gånger, men det är oklart om det är samma person som upprepas eller fler personer med samma namn.

Brita Erikdotter hade tre systrar och tre bröder som överlevde barndomen. Storasytern Anna ristade att hon var FÖDD PÅ 27 DEN 12 FEBROARE 1845, alltså den 12 febr 1827 vilket skrevs 1845. Hon finns också med på ett stort antal ristningar, men inte alls så många som BED gjorde. Följande syskon ingick i Britas kull:

EES	Erik	f. 1825	nämnd 1858(?)
AED	Anna	f. 1827	nämnd 1837, 1842, 1845, 1847, 1849
AES	Anders	f. 1829	nämnd utan årtal
KED	Carin	f. 1837	nämnd 1847, 1849, 1853
GES	Gudmund	f. 1840	nämnd 1858
MED	Margreta	f. 1843	nämnd 1858, 1862

En av de yngre ristningarna avslöjar att Brita hade annat i tankarna. Här skrev hon:

SY TYLL BED IAG LÄNGTAR ÅR 1856
"Se Tillhed Brita Erikdotter. Jag längtar, år 1856."

Tre år senare, den 26 dec 1859, gifte hon sig. Därmed upphör spåren efter henne på fäboden. Lillasystemen Karin gifte sig i januari 1861 och då försvann hon också från fäboden. Sedan dröjde det några årtionden innan BED åter ristades på fäbodstugornas väggar, men denna gång var det onekligen en annan Brita Erikdotter.

Finska Brita

Det finns många kullor som ristade sina initialer ihop med Tillhed Brita Eriksdotter. Finska Brita var en av dem, men det tog lång tid innan hennes identitet kunde avslöjas. Bland BEDs alla vänner och kamrater förekommer initialen BISD eller BYSD några gånger, fast med många olika stavningar trots att det borde ha varit omöjligt. Bokstäverna I och Y skrevs ofta exakt likadant, så det är i princip fritt att välja själv när man skriver av texterna. Det första spåret gäller hennes faders förnamn som börjar på S, vilket är obestridligt även om hon ibland skrev BICD. Därtill finns en stark antydning att hon hade ett dubbelnamn eftersom initialerna omfattar fyra bokstäver. Alternativet är att första bokstaven är ett gårdsnamn och andra bokstaven är förnamnet, men det finns bara fem gårdsnamn i Ore socken som börjar på B och ingen av de berörda familjerna fick en dotter som hade ett förnamn som började på I eller J. Å andra sidan finns ingen kulla i kyrkböckerna som har ett dubbelnamn som motsvarar BI. Det var först när min sökning vidgades som en träff uppenbarades i Orsa socken, eller närmare bestämt i Orsa finnmark som låg fem mil norr om Ärteråsen. Här föddes Brita Elisabeth Svensdotter år 1828. Tydligt uttalade hon sitt andranamn Ilisabet, på samma sätt som man ibland sade Ingelbrekt om någon som egentligen hette Engelbrekt. Om man funderar på om det verkligen är hon som döljs bakom dessa initialer, måste man ta hänsyn till tre andra svårtolkade texter, såsom FYNSKA B och FINCKA samt FINSKA. Intill dessa texter finns namn på andra kullors initialer, men i hennes fall skedde bara en antydning om att hon var finska. Att identifieringen torde vara riktig styrks indirekt av att hon nämns med årtalen 1848-1851 och sommaren 1851 gifte hon sig och flyttade till Hälsingland, men då hade hon redan fått sitt första barn om våren. Så det är en öppen fråga om hon bara kom på besök sommaren 1851 för att visa upp sin make och dottern Karin som i all hast fått ett nöddop, men som lyckligtvis klarade sig med livet i behåll.

Lönnskrift

Tre ristningar är skrivna med lönnbokstäver där hon har angett bokstävernas plats i alfabetet, fast med romerska siffror. Här står det kort och gott:

II : V : IIII	2 5 4, <i>eller</i> BED	Brita Eriksdotter
SI II V IIII	SI 2 5 4 <i>eller</i> SI BED	Se Brita Eriksdotter
I : V : IV : II : V : IV	1 5 4 2 5 4 <i>eller</i> AED, BED	Anna och Brita Eriksdöttrar

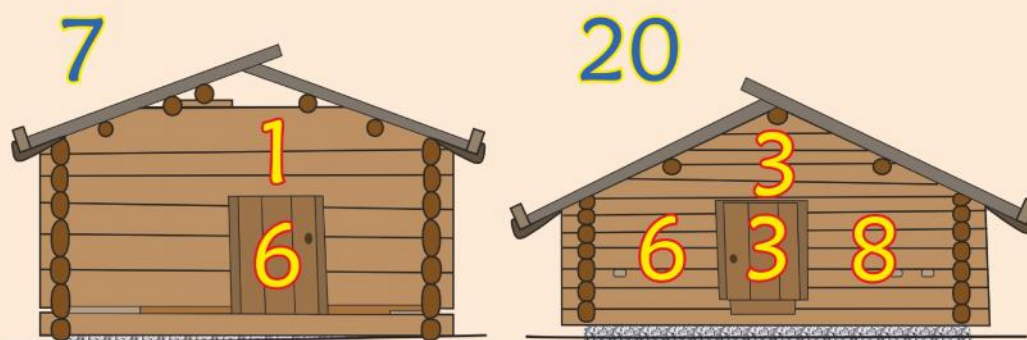
Nästa sida:

Antalet BED-ristningar vid husgrupp nr 2 på fäboden och deras placering på olika väggar och dörrar.

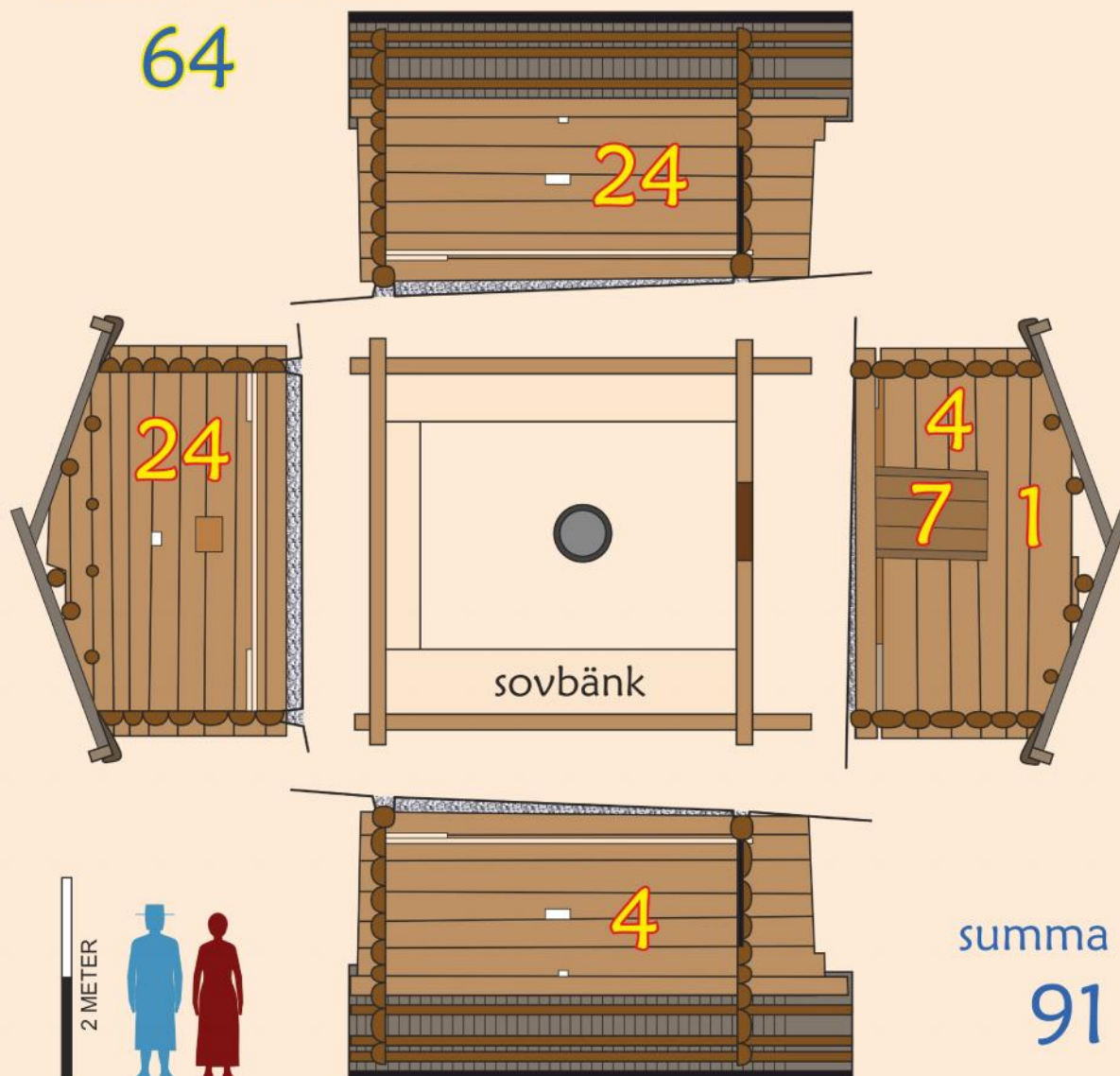
Ärteråsen nr 2

BED-ristningar

Utsidan vid svalen, eldhus och mjölkbod

Insidan i eldhuset

Katalog över BEDs ristningar vid nr 2 på fäboden

Nedan följer samtliga ristningar vid fäbod nr 2, vilka troligen omnämner Tillhed Brita Eriksdotter. Tecknet # har ersatt ett bomärke och tecknet " anger platsen för ett personmärke.

ELDHUSET, dörrens utsida

1. MAD BED SI PÅ DEM WIL 1847
2. AYD BED
3. SED BED
4. # BED FÖDD PÅ 33 1850 (Tillheds bomärke)
5. MPD BED BAD 1850
6. BID BED MED LETT
7. BED #

ELDHUSET, gavelns utsida ovanför dörren

8. X BED APD" 1850

ELDHUSET, dörr innersida

9. SY BED 1858
10. BED
11. BED HES BAD EHS KID EES
12. BED
13. BED BAD KID IA
14. # BED KED 1853 (Tillheds bomärke)

ELDHUSET, inne ovanför dörren

15. AAD BED A

ELDHUSET, inne vänster om dörren

16. SY " MHD #BED ET PAR FLEKOR (Tillheds bomärke)
17. MAD MHD BED BHD
18. BED# BAD" (Tillheds bomärke)
19. SI II V III

ELDHUSET, inne, vänster vägg

20. SI BED IA SY : PÅ : DEM : SOM : WIL : MHD : BVL T : TOFF : SA : HÄR : ÄR : EN : YÅ : MA : HÄR : ÄR : DEN : ÄN : DRA : IÅ : MAN : BED : # : (Tillheds bomärke)
21. TILLHED BED AED 1847
22. KED BED BED TRE FLKOR LET ÅR 1849
23. #BED " BHD " AHD " KID " BAD " MHD " MPD AHD " MED (Tillheds bomärke)

ELDHUSET, inne, fondvägg

24. # BED LIOTSKRIWA TILLHED
25. II : V : III
26. I : V : IV : II : V : IV
27. # AED BED 1849 # (Tillheds bomärke, i båda fallen)
28. BED TOKA 1847 # (Tillheds bomärke)
29. SY : PÅ : DEM : SOM : WIL : " # MHD : TVS : SE : FOT : BED KNY : KO : TRANT 1848
30. S KED BED I
31. APD BED
32. BAD BED # # (Det andra är Tillheds bomärke)
33. BED LEL K
34. # AED BED PIOLLVR (Tillheds bomärke)
35. MAD BED 1847
36. BED PYOLLA MAD PVT OK LOT HÅLE
37. APD BED
38. TL TILLE BEDA
39. BED MAD "
40. SVSANNA ED " BYSD BED # # (Tillheds bomärke)
41. BED 1857 B
42. SY BED AED APD 1849

43. AHD BED 1851 # # *(en är Tillheds bomärke)*
44. SY : PÅ : TRE : GO : DA : KAM : RA : TER MI ID BED KED
45. STAFWAS KED TILLE # BED TK(?) *(Tillheds bomärke)*
46. # BED " MHD WI ÅR : EN : HA : PE : FÖR : AL : LA LET : 1853 *(Tillheds bomärke)*
47. " TILLHED # BED LETT *(Tillheds bomärke)*
- ELDHUSET, inne, höger vägg**
48. SISTA IS(?) ... AID BED 1848 # *(Tillheds bomärke)*
49. BED 1856
50. # SY BED SED *(Tillheds bomärke)*
51. BED AED *(se kommentar ovan)*
52. # # SY BED BDE 185 ... *(Tillheds bomärke till höger; troligen BED felstavat)*
53. # BED #MED # GES 1858 EES # *(endast Tillheds bomärke)*
54. SY BED # T *(Tillheds bomärke)*
55. " BED BED # 1853 *(Tillheds bomärke)*
56. SY # BED BYSD 1851 " ET PAR : FLE : KOR : SOM : ÅR : FÖD DA PÅ 33
57. SY MAD BED FÖDD PÅ 1831
58. SY BED 1856 # *(Tillheds bomärke)*
59. " MAD # BED TWÅ KAMRATAR I ÄRTERÅSEN *(Tillheds bomärke)*
60. SY BED LET
61. # BED LORT : SWA : DA *(Tillheds bomärke)*
62. SY MHD BED 1850
63. BHD BED LET
64. BAD BAD BED BYCD 1849
65. HANSER BAD TIL BED PET BES APD 1847
66. 1847 OM HÖSTEN BAD BED
67. " BED " KHD # BED " BAD BID I *(Tillheds bomärke)*
68. MAD SY OM (DU?) W BMS BHD AES APD AES # BED AES BED EES MMD IIS BAD *(Tillheds bomärke)*
69. SY : TYLL : # BED IAG : LÄNG : TAR : ÅR 1856 *(Tillheds bomärke)*
70. BED YÅMA
71. BED BAD K
- MJÖLKBODEN, dörrens utsida**
72. #BED " KHD *(Tillheds bomärke)*
73. SY BED FÖDD PÅ 33 ÅR 1851 # *(Tillheds bomärke)*
74. BED # *(Tillheds bomärke)*
- MJÖLKBODEN, gavelns utsida ovanför dörren**
75. " TILLHED # AED BED I NESSETT 1847 *(Tillheds bomärke över AED)*
76. AHD BED 1848 S V II
77. BED Å SY BED 1849 # # *(ett är Tillheds bomärke)*
- MJÖLKBODEN, gavelns utsida vänster om dörren**
78. BED 1848
- MJÖLKBODEN, gavelkanten (gavelns sidvägg) vänster om gaveln**
79. " MED BED
80. MAD BED
81. BED 18
82. TILDB
83. BED
- MJÖLKBODEN, gavelns utsida höger om dörren**
84. SI BED KED 1848
85. " BAD(?) #BED " BISD ÅR 1849 OM HÖSTEN *(Tillheds bomärke)*
86. SI BED KED 1848
87. MID BED KED
88. MAD BED TWÅ KLENA FLEKOR 1847
89. MHD BED 18 ...
90. BED STY : GA 1847
91. BED BHD

Övriga husgrupper i Ärteråsen som har Tillheds bomärke:

nr 1 - Tillheds bomärke:

- # BED (Tillheds bomärke)
- AED # (Tillheds bomärke)
- # AED FINSKA (Tillheds bomärke)
- # BED BMD FYNSKA B (Tillheds bomärke)
- SY GLAD " BED # AED " ASED 1843 (BEDs personmärke, Tillheds bomärken)
- SI I # BED TVS : SA 1856 (Tillheds bomärke)

nr 4 - Tillheds bomärke:

- # AED BED A " SED DT (Tillheds bomärke)
- EES # (Tillheds bomärke)

nr 6 - Tillheds bomärke:

- # BED SED BPD (Tillheds bomärke)

nr 10 - Tillheds bomärke:

- 1856 # (Tillheds bomärke)

nr 11 - Tillheds bomärke:

- TILLE : EES # (Tillheds bomärke)
- TYLLE # BED BYD " MHD 1848 (Tillheds bomärke)
- K EES # (Tillheds bomärke)
- KED # (Tillheds bomärke)

nr 13 - Tillheds bomärke:

- SI " BMD " MED EAS " AED W BED# (Tillheds bomärke)
- # BED MED 1855 DI (Tillheds bomärke)
- WI " BMD " MHD E #BED I NESE (Tillheds bomärke)

Annorstädes

Vi vet nästan ingenting om ifall vallkullorna besökta andra fäboddar än den där de vanligen bodde och var verksamma om somrarna. Ännu mindre hur ofta och varför som det skedde. Det känns knappast förvånande att Tillhed Brita Eriksson även återfinnas på en annan fäbod. I Arvåsen har en fäbodgård byggts om till en fritidsstuga eller jaktstuga, men fortfarande syns de flesta av de gamla ristningarna. Här kan man se 8 ristningar med familjen Tillheds bomärke, varav dubbelt i två fall. Årtalen är mestadels 1857 eller 1858, fast årtalet 1875 är förbryllande. Antingen är ditskrivet långt senare, eller så är de sista siffrorna omkastade och avser egentligen 1857, eller så avses någon okänd fäbodkulla som sammanblandats med dem. Inte oväntat förekommer också storasystern Anna på tre av ristningarna, medan Brita nämns i fyra ristningar. Därtill är brodern Erik med en gång. Denna sammanhållning mellan syskonen kan man också se i Ärteråsen.

- # AED MND" 1857 Anna Eriksson
- # TIL BED # 1857 Brita Eriksson
- # I AED KID " Anna Eriksson
- # AED # BED 1857 EES Anna och Brita Erikssdottrar, Erik Eriksson
- SI # BED KKD 1858 " Brita Eriksson
- SI TIL BED # LET 1875 Brita Eriksson
- #
- B #

De flesta av ristningarna i Arvåsen som omnämner familjen Tillhed återfinns i svalen i en fåbodgård som byggts om till en fritidsstuga.

När tystnaden uppstod

Efter tolv eller möjligen tretton somrar på fäboden (1847-1858 och kanske 1859) upphörde Brita Eriksdotters ristande i samband med att hon gifte sig. Många andra kullor tog över tills väggarna blev fulla av namn, årtal och enstaka små meddelanden av samma slag som tidigare. Sedan upphörde även deras ristande, ty en ny tid gjorde sig gällande. Ingen eller blott ett fåtal ville kärna smör, ysta ost, koka messmör och valla boskap i skogen, för all mjölk fördes från gårdarna direkt till mejerierna. Därmed försvann behovet av fäbodar.

Ännu en tid försökte somliga familjer behålla traditionerna, men nu fanns det inga frivilliga ogifta kullor kvar i bygden som kunde ställa upp under somrarna. Så fort de lämnat folkskolan bakom sig ville de hellre ha fast anställning och lönearbete, precis som så många andra. Att valla boskap i skogen och koka messmör över öppen eld tillhörde en förgången tid som aldrig mer skulle återkomma. Efter sommaren 1919 minskade ristandet nästan helt, men enstaka kullor lär ha funnits kvar varje sommar ända fram till 1953.

Nu långt senare blir vi påmind om alla dessa kullor som vistades på fäbodarna och nöjde sig med mat, husrum och trevligt sällskap. Så hade man levt sedan urminnes tider och så trodde alla att det även skulle bli i framtiden.

Dottern

Anno 1833 den 2 juli framföddes ett vackert flickebarn. Redan dagen därpå fördes hon till Ore medeltida kyrka för dopets välsignelse som utfördes av prästen Anders Gustaf Barchæus. Dock till en kostnad av 4 öre silvermynt enligt den gamla taxan, vilket vid denna tid motsvarade 5 skilling banco. Efter denna dag fick hon heta Brita i likhet med många andra i socknen samt bland hennes förfäder.

Föräldrar och syskon

Britas föräldrar hette Tillhed Erik Gudmundsson och Anna Matsdotter. De bodde i byn Näset under hela sitt gifta liv, men modern kom från Dalbyn och tillhörde släkten Rut. Alla deras förfäder härstammade från Ore socken så långt tillbaka som man kan följa dem, fast med ett undantag på 1600-talet eftersom de var ättlingar till en präst i Ore vars förfäder kom från skilda håll i landet såsom Gästrikland och Uppland. I övrigt återfinns bara vanliga bönder runt Oresjön i hennes släkträd.

År 1833								
N:o	Namnet	Född		Döpt		Föräldrarne och deras hemvist	Faddrarne och deras hemvist	Omständigheter
		Månad	Dag	Månad	Dag			
24.	Brita	Jul.	2	Jul.	3	Tillhed Erik Gudmundsson N:o 7 Näset ors desse H ^u Anna Matsdotter 30 år kt. d. 25/6	Reth Er. Nic. keloson N:o 16 Dlen ors Hufvud Anna Ersdotter N:o 13 i Näset, Drängen Finn Er. Persson N:o 41 Dlen ors	å. S

Kyrkbokens notering när Brita föddes och döptes i juli 1833.

Namnet Brita

Att hon fick heta Brita var ingen slump. Namnet Anna var redan upptaget av hennes storsyster. Av de andra vanliga namnen återstod bara Brita, Karin, Kerstin och Margreta, eller Margareta som man sade i städerna. Några i socknen fick lite mer udda namn såsom Sara, Ellen och Malin, men bara ifall det förekommit tidigare i släkten. I bygderna vid järnbruken i Furudal och Dalfors vimlade det av konstiga namn, som Christina, Carolina och Johanna. Allra konstigast var det när barnen fick två förnamn, trots att det räckte med ett enda.

Framför förnamnet lade somliga familjer till ett gårdsnamn. Då visste alla vilken härstamning man hade eftersom det fanns så många som hette likadant. Antalet Anders Andersson och Erik Eriksson var fler än dussinet på högmässan. Även Hans Hansson, Lars Larsson och Per Persson fanns det ett flertal av, liksom Anna Andersdotter och Brita Eriksdotter.

På Britas fädernesida användes gårdsnamnet Tillhed. Lustigt nog var det ett riktigt gårdsnamn eller bynamn från början. Byn Tillhed låg inte långt från den vidsträckta heden med sandjord och tallar där Oresjöns avrinning fick vattnet att strömma genom ett trångt sund ut i Skattungen. Här i närheten låg den lilla byn Tillhed med ända upp mot fyra gårdar på 1600-talet. Den allra förste bebyggaren på 1500-talet kallas faktiskt Tille Erik på Heden. Den första delen är ett gårdsnamn, vilket sedan övergick till hans gård som fick heta Tillhed, alltså Tilles hed. Tyvärr var området tydligen illa omtyckt av okänd anledning så hela byn lades öde. När Furudals järnbruk etablerades strax i närheten i början av 1700-talet lär det ha blivit en tillfällig bostad åt brukspatron Casper Netterblads familj, men år 1750 sålde de sina jordar här för då hade de flyttat till en lyxig herrgård intill bruket.

Tillhed och Näset låg strax intill varandra.

Av okända skäl blev kyrkvärden Mats Persson nära vän med brukspatronen och fick också bo i Tillhed. Där fick han inte bara ordning på gårdens åkrar och slogar, utan lyckades få så bra kontakter med byborna i Näset att han fick tillgång till en gård som hade betydligt bättre förutsättningar och avkastning. Så han flyttade dit år 1780. Eftersom han hade två söner valde den yngsta vid namn Mats att flytta tillbaka till Tillhed 1786, medan de övriga två barnen stannade i Näset. En av dem var sonen Gudmund Matsson som icke oväntat fick gårdsnamnet Tillhed. Det var Britas farfar.

Andra i socknen hade gårdsnamn som kunde vara mer än två hundra år gamla. I regel ärvdes de på fädernesidan fast det fanns undantag. Om en nygift yngling flyttade till sina svärföräldrars gård, tog han vanligen över svärfaderns gårdsnamn. Om den ingifta mågen sedan blev änkling, kunde han mycket väl ta tillbaka sitt gamla gårdsnamn trots att han bodde kvar. Likaså kunde han använda båda gårdsnamnen i olika sammanhang, men bara ett i taget. I ett annat exempel fick sonen heta Nissar eftersom fadern hette Nils. Därmed övertog han inte faderns gårdsnamn som var Måg, trots att det ärvt i hundra år och inte gällde länge. Således är det förvirrande att kalla denna typ av släktnamn för gårdsnamn såsom man gör numera, i synnerhet när man blickar tillbaka på 1800-talet. Orsaken är att prästen inte bara använde löpnummer på varje hushåll i byn i sin husförhörsbok, utan även skrev små rubriker för sin egen skull där han angav vilket gårdsnamn som nyttjades på gården. Löpnumren dög inte när befolkningen ökade, eftersom en viss gård fick ett nytt löpnummer varje gång som prästen upprättade en ny bok till sina andliga förhör. Denna kraftiga befolkningsökning pågick faktiskt från äldsta kända tid i början av 1500-talet och ända fram till 1800-talets slut när landbygden istället fick uppleva att utflyttningen blev större än födslarna. Fram till dess hade det varit en fördubbling av befolkningen ungefär vart hundra år.

Långt ifrån alla hade ett gårdsnamn. Emellanåt skapades nya och inte sällan antydde de en framträdande egenskap hos husbonden, eller syftade på något som denne gjort, eller återgav en av föräldrarnas namn där modern var nästan lika viktig som fadern. Då blev ändelsen -us såsom Annus, Maggus och Stinus, vilket visade att deras stammoder hette Anna, Margreta eller Stina. Detta underlättar även för oss i dag. Tillhed Erik Gudmundsson, alltså Brita Eriksdotters fader, hade en namne i Näset som hette Stinus Erik Gudmundsson och som härstammade från Stina Gudmundsdotter, född 1721 i Ryssland av den tillfångatagne svenske soldaten Gudmund Mikaelsson som kom från Näset samt hans finska hustru. När de återvände till byn blev deras historia alldeles tillräcklig för att skapa ett nytt gårdsnamn som gällde Stinas alla ättlingar.

Fadern, modern och syskonen

Brita hann aldrig träffa sin farmor och farfar. Knappt heller sin mormor och morfar som dog när hon var två respektive fem år. Så var det för de flesta. Många av de äldre blev inte gamla nog för att få se alla sina barnbarn. Britas föräldrar uppfostrade tydligen sina barn i sträng och gudfruktig tukt och förmaning, eller vad prästen nu brukade säga, för det fanns inget ont att säga om hennes föräldrar när prästen sammanfattade deras livsgärning. Tvärtom hörs en svag och susande viskning genom de skrivna källorna som intygar att de älskade sina barn, hur många de än blev på slutet. Låt oss följa dem en i taget.

Fadern **Tillhed Erik Gudmundsson** föddes 1793. En av hans äldre syskon fick faktiskt namnet Erik före honom, men den lille gossen klarade inte livets påfrestningar. Efter hans olyckliga bortgång fick namnet gå vidare till näste son som föddes i familjen och det råkade vara han själv. Arvet efter föräldrarna räckte för att skaffa sig en egen gård i Näset och inte tränga ihop sig med sina syskon och deras familjer. Med tiden skulle detta utökas med egna hus på fäboden också. Egentligen var det ingen av hans förfäder som hade bott i Näset förrän han farfar och fader flyttade dit år 1780.

Modern **Anna Matsdotter** föddes 1803 och var således tio år yngre än maken. Både hennes moder, mormor och mormors mor var födda och uppväxta i Näset, men ingen på fädernesidan. Så där hade hon gott om släktingar.

Gården i Näset där Brita föddes och växte upp. Hennes farfar, farbröder och faster Karin bodde söderut och strax utanför bilden. Numera ligger Näsets bystuga alldeles söder om den gamla gårdsplanen.

De gifte sig i november 1823. Då var hon 20 år och han 30 år. Denna sena giftasålder för honom skulle drabba släkten fler gånger, men för dem saknade det betydelse och barnaskaran växte successivt. Av de åtta barnen överlevde de flesta och klarade sig igenom de besvärliga åren innan de blev vuxna och gifte sig.

- Erik 1825 28 juni
- Anna 1827 12 febr
- Anders 1829 4 jan dog 1846
- Karin 1831 9 maj dog 1831
- **Brita** 1833 2 juli
- Karin 1837 9 jan
- Gudmund 1840 2 febr
- Margreta 1843 13 maj

Lyckan inom familjen varande fram till 1846. Om sommaren dog Erik Gudmundsson efter en längre tids sjukdom som börjat under vintern. Den 19 juni lämnade han änkehustrun med de sju barnen, fast då hade sonen **Anders** redan hunnit flytta till Hälsingland för att arbeta som dräng, vilket skedde 1844 när han fyllt 15 år och konfirmerat sig. Prästen skrev att hans kunskaper var mycket goda och som bekräftade var han den ende i gruppen som fick en bibel. Efter faderns död kom han hem, men dog av förstoppning i nov 1846. Möjligen var det en felaktig diagnos av en blindtarmsinflammation.

År 1856 gifte sig sonen **Erik Eriksson**, nästan 31 år gammal. Hustrun Anna Danielsdotter var 22 år och framfödde barnen Anders 1855 och Anna 1859, men gossen Anders dog strax innan hans lillasyster kom till världen. Sedan fick de barnen Johanna 1862 som dog samma år och Daniel 1865. Då inträffade det värsta tänkbara. I juli 1865 dog Eriks hustru Anna och om hösten dog gossen Daniel. Därmed blev han ensam kvar med dottern Anna under den närmaste tiden. År 1871 gifte han om sig med änkan Anna Eriksdotter som var två år äldre och kom med sin dotter som dock flyttade till Mora 1873 när hon var 17 år. Erik med familj flyttade till Bollnäs i Hälsingland år 1874. Där dog hustrun redan 1876, men då hade hennes nygifta dotter flyttat hem till dem. Där levde han i stillhet till sin död sommaren 1914. Under sitt liv omgavs han av "Annor", såväl modern, mormodern som båda hustrurna och äldsta dottern vilka alla hette Anna.

Under tiden gifte sig dottern **Karin** år 1861 när hon var 24 år med Nissar Nils Hansson i Näset, så hon flyttade inte så långt. De fick fem barn inom åtta år varav bara en enda av dem dog som barn. Denna närhet till moderns gård upphörde plötsligt när Karins make och svärfader tog ett ytterst ovanligt beslut och lät meddela att de /: ve och fasa :/ skulle fara över Atlanten med båt till Nordamerika med hela familjen för att aldrig mer återkomma. I maj 1869 tog de avsked och försvann mot horisonten.

Den yngsta dottern **Margreta** flyttade också hemifrån och kom till Mora år 1865 och till Hälsingland 1868, varefter hon skyndade sig hem igen så hon kunde följa med sin syster till Nordamerika i maj 1869. Tydligt skrev hon brev, för när hennes moder dog var det känt att hon gift sig med en okänd karl. Även andra släktingar for till Amerika, såsom kusinerna Tillhed Erik Gudmundsson och hans syster Karin Gudmundsdotter som gav sig av med sina familjer 1880. Därefter hade Brita Eriksdotter bara tre syskon och två kusiner kvar i Sverige.

Flera år därefter, nämligen 1875, gifte sig slutligen dottern **Anna**. Då var hon fyllda 48 år. Maken var den 31-årige änklungen Elias Eriksson som också bodde i Näset. De fick inga barn, men han hade barn sedan tidigare. År 1886 flyttade de till Hälsingland. Vid den tiden hade de en fosterson som härstammade från Näset. Hon dog sedermera i Bollnäs 1898.

Sonen **Gudmund** gifte sig också 1875 när han var 25 år och tog då efternamnet Lindsten. Hustrun Brita Eriksdotter var 23 år och kom också från Näset, så det blev ingen längre flytt när hon kom till makens närmast folktomma gård. Hans båda bröder Anders och Erik samt systrarna hade lämnat fädernehemmet, varav alla utom Anna hade gett sig av långt tidigare. Gudmund och Anna gifte sig samma dag, den 17 okt 1875. För övrigt var Gudmund skollärare, troligen på folkskolan i Näset.

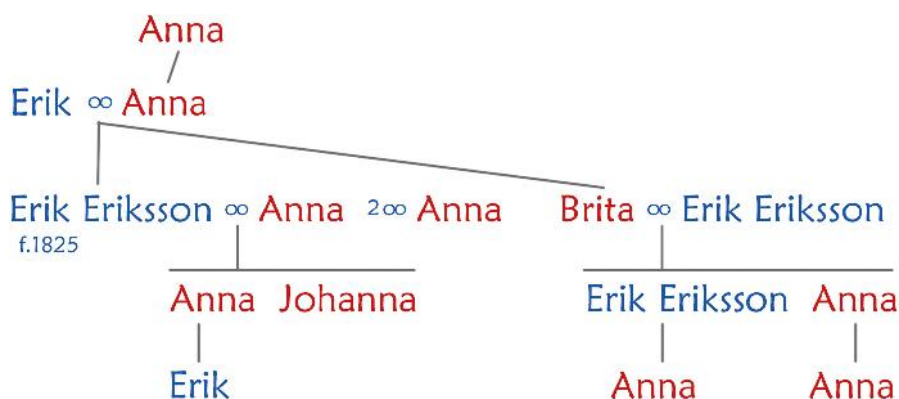
Strax före jul 1884 dog modern Anna Matsdotter 81 år gammal den 23 dec. Då fanns bara sonen Gudmund med familj vid hennes sida, vilka hade hunnit få tre barn. Omsider blev de också gamla. Gudmund dog 1915 och hans hustru Brita 1920.

Enda lyckan i övrigt för änkemodern var dottern **Brita** och hennes två barn i sitt äktenskap med Skräpp Erik Eriksson i Östansjö. Avståndet mellan gårdarna var bara en dryg halvmil fågelvägen, men däremellan låg Oresjön så sträckan blev nästan dubbelt så lång om man tog landvägen och inte hade båt.

Alla hette Anna eller Erik

Ovanligt många i socknen hette Anna eller Erik. Här ska vi följa Britas bror Erik och alla i hans närhet som bar dessa namn.

- Hans mor och mormor hette ANNA.
- Själv hette han ERIK ERIKSSON, eftersom fadern hette ERIK.
- Hans hustru hette ANNA.
- Deras första dotter hette ANNA och hennes make hette ERIK.
- Deras andra dotter hette Johanna.
- Hans andra hustru hette ANNA, men de fick inga barn.
- Äldsta systemen hette ANNA och hon gifte sig med änklungen Elias ERIKSSON, men de fick inga barn. Hans dotter från första giftet hette ANNA.
- Systemen Karins äldsta barn hette ERIK och ANNA.
- Systemen Brita gifte sig med Skräpp ERIK ERIKSSON.
- Deras två barn fick namnen ERIK och ANNA, vilka fick sina första barn samma år och dessa döttrar fick båda heta ANNA.

Anna och Erik var de vanligaste namnen i ore socken under 1800-talets början, vilket visar sig tydligt i denna familj.

Skolan

År 1842 läste prästen som vanligt upp alla nyheter från predikstolen så alla fick höra vad som hände ute i världen. Denna gång gällde det riksdagens beslut att alla socknar skulle ansvara för barnens skolundervisning i fortsättningen. Inom tre år skulle det påbörjas, vilket var en nödvändig tidsfrist för en liten och fattig socken som Ore. Då skulle allmänna folkskolor ersätta den undervisning som kyrkan ombesörjt sedan 1700-talets början och som ingick när ungdomarna konfirmerades, såvida inte släkt och vänner lärt ut de ädla konsterna innan dess. Här skulle barnen lära sig läsa, skriva och räkna vilket skulle ske i en särskild skolbyggnad och genomföras av en egen lärare. För Ores del byggdes sex småskolor varav en i Näset, vilket var bra för då behövde inte barnen gå så långt. Där skulle alla barn börja innan de fyllt 9 år och sedan gå där sex dagar i veckan, utom på somrarna, under några års tid. I början fick sockenstämman bestämma mycket själva. År 1864 infördes avgångsbetyg och undervisningen uppdelades i klasser, men utan särskild ordning och eleverna gick så länge de behövde. År 1878 kom den första skolplanen som reglerade skolgången, men den allmänna skolplikten på 6 år kom först 1882.

Brita blev tyvärr för gammal innan skolan stod färdig och en lärare fanns på plats. Några av hennes småsyskon fick däremot vara med om detta nya sätt att lära sig alla nyttiga ämnen. Detta bekymrade inte Brita, för hon fick nästan lika bra undervisning av kyrkan när hon konfirmerades, precis på samma sätt som hennes föräldrar hade fått och deras föräldrar i sin tur.

Att lära sig läsa var inte så svårt. Bokstäver fanns både i kyrkan och i allehanda utskick som riksdagen spred i landet var och varannan vecka, vilka upplästes förmanande av prästen. Hade man tur kunde man hitta en granne som ägde en bok, antingen en postilla eller psalmbok. Få hade råd med en stor tjock bibel, men de som återkom från långväga färder kunde ha med sig dagstidningar som såldes i de större städerna. Där kunde man läsa om allt möjligt och samtidigt få träning på den nya stilen av bokstäverna som blev allt vanligare. De var inte alls lika snirkliga som förr och användes numera av nästan alla, utom kyrkan förstås vars nytryckta böcker behöll den gamla gotiska sti-

len så länge som möjligt. Fast prästen själv skrev mestadels med de nya bokstäverna när han fattade sin bläckpenna, precis som alla andra.

Att räkna var desto svårare. Åtminstone när det gällde pengar, men en get var värd 3/4 riksdaler banco, alltså 36 skillingar. Det var detsamma som 9 präktiga 4-skillings mynt som vägde tungt i handen. Ett får var värt lika mycket eller något mindre, medan en ko värderades till tio gånger så mycket, alltså runt 7 riksdaler banco. Några sådana mynt fanns inte, så när inte skillingarna av koppar och brons räckte till, vilka räknades efter banco-kursen, fick man omvandla värdet till den gamla hederliga kursen i riksdaler specie som funnits i mer än två hundra år och där silvermängden var bestämd. Då gick det istället 128 skilling banco på 1 riksdaler specie. Allt blev lättare att hålla i huvudet om man behärskade konsten att räkna med bråktal istället vid förvandlingar, och inte med mångfald eller stycketal. Som tur var ändrades allt detta år 1855 när banco och skillingar försvann. Istället utgick man från den tredje riksdalerkursen vid namn riksdaler riksmünt som var detsamma som 1/4 riksdaler specie och som delades i 100 öre. Då kostade en get 1 riksdaler 10 öre. Så mycket kunde en stark dräng tjäna på järnbruket efter en lång arbetsdag, medan en kvinna fick arbeta nästan dubbelt så länge eftersom hon fick lättare sysslor som inte krävde lika mycket mat.

Konfirmation

Den 29 juni 1851 fick hon tillträde till Herrens heliga nattvard för allra första gången. Det skedde tillsammans med 27 andra ungdomar i Ore kyrka, varav fem kom från Näset. Bara fyra var födda 1833 i likhet med Brita, fem hade blivit födda 1834, sexton år 1835 och de övriga två år 1836, men just denna dag hade alla hunnit fylla 15 år. De yngre i gruppen behövde inte kyrkans skolundervisning, för de tillhörde de första i socknen som fick gå i de nybyggda folkskolorna. Likaså var de yngsta gossarna knappt fjuniga på hakan, men några år senare skulle de få lika praktfulla skägg som alla de andra karlarna i bygden bar med stolthet när de hängde ner över magen. Det var bara sex av ungdomarna som fick Nya Testamentet som en särskild gåva, men inte Brita.

Året innan kallade prästen dem för nattvardsungdomar, där några var nya och andra hunnit gå igenom en del av Luthers katekes. Då var antalet i gruppen 68 och av dessa kom tio från Näset, däribland kullorna:

- Karin, dotter till Staffas Erik Matsson
- Susanna, dotter till Bränd Erik Eriksson
- Anna, dotter till Per Vester
- Anna, dotter till Carles Anders Carlsson

Den gamla kyrkan som fanns på den tiden mätte bara 35 x 23½ alnar (21 x 14 meter) och hade välvda tak invändigt. Ingen utsmyckning, utan den var vitkalkad. Den södra ingången med trädörr gick via ett vapenhus av trä. Den andra dörren var gjord av järnplåtar och hade placerats på västra gavelsidan. På den södra väggens sida fanns 2 fönster med 8 glasrutor vardera. Den norra sidan hade ett fönster av detta slag, medan den östra gaveln hade ett litet fönster i koret. Långhuset hade 15 bänkar på manssidan (söder) och 18 på

kvinnosidan (norr). Läktaren utgick från västra gaveln och sträckte sig långt in i kyrkan. Här fanns 12 bänkar på varje sida. Utanför stod klockstapeln med sina klockor från 1631 och 1652.

Nedantäcksorna konfirmerades den 29 Junii 1851												sin första nattvardsgång den 29 Junii 1851												
Beg.	Bev.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.	Beg.	Bev.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.	Ålder	Mod.			
Carlson	Hans	10	af. af. S.	Ulfsson	88	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	11	af. af. S.	Ulfsson	88	no	no	no	no	af. af. S.
Erikson	Eric	11	af. af. S.	Ulfsson	89	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	12	af. af. S.	Ulfsson	90	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	12	af. af. S.	Ulfsson	90	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	13	af. af. S.	Ulfsson	91	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	13	af. af. S.	Ulfsson	91	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	14	af. af. S.	Ulfsson	92	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	14	af. af. S.	Ulfsson	92	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	15	af. af. S.	Ulfsson	93	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	15	af. af. S.	Ulfsson	93	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	16	af. af. S.	Ulfsson	94	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	16	af. af. S.	Ulfsson	94	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	17	af. af. S.	Ulfsson	95	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	17	af. af. S.	Ulfsson	95	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	18	af. af. S.	Ulfsson	96	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	18	af. af. S.	Ulfsson	96	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	19	af. af. S.	Ulfsson	97	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	19	af. af. S.	Ulfsson	97	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	20	af. af. S.	Ulfsson	98	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	20	af. af. S.	Ulfsson	98	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	21	af. af. S.	Ulfsson	99	no	no	no	no	af. af. S.
Andersson	Gustaf	21	af. af. S.	Ulfsson	99	no	no	no	no	no	no	no	no	af. af. S.	Carlson	22	af. af. S.	Ulfsson	100	no	no	no	no	af. af. S.

af. af. S. den 29 Junii 1851

P. W. Carlsson

Prästens anteckning när konfirmandernas "begingo sin första nattvardsgång den 29 Junii 1851." Brita Eriksson återfinns på höger sida och är den sjätte konfirmanden nedifrån.

Gården och arvet

Så gott som alla byarna i Ore socken hade vidgats kraftigt under flera hundra år. Härigenom delades även åkrarna vid varje arvskifte så de blev allt mindre. Storskiftet i slutet av 1820-talet syftade till att återställa detta så avkastningen förbättrades från åkrarna och underlättade slåttern på slogarna. I övrigt var allt sig likt. Gårdarna flyttades inte ut från byn såsom man gjorde annorstädes, för det behövdes inte. Åkrarna låg så nära byn ändå, till skillnad från slogarna som ofta låg långt ute i markerna. Allt hö kunde med lätthet föras hem till gården på skrindor så fort snön lagt sig. På samma sätt låg betesmarkerna utspridda och berörde alltifrån skogar och hedar till myrar och bergiga branter. Därför låg också byns fåbodar långt bort för att man skulle kunna använda skogsbetet ordentligt.

Alla gårdar hade inte egna hus på fåboden, men det gjorde inget. De flesta hushållen hade inte tillräckligt med folk så de kunde sköta om en husgrupp på fåboden alldeles själv. Helst skulle det vara minst tre kullor per enhet, men det var inte många som hade sin farmor eller mormor kvar i livet. Mammorna var inte heller att tänka på eftersom de skötte om de minsta barnen som ännu var för små för att få vara med på fåboden en hel sommar. Således fick de ogifta döttrarna sköta denna syssla så snart de blivit stora nog, vilket innebar runt 14-15 års ålder, men somliga kom redan när de var 12 år.

Till skillnad från alla hölador och slogbodar som låg ute i markerna bestod fåboden av många hus som låg någorlunda tätt samlade på ett gemensamt ställe. Här fanns ett eldhus och en mjölkstuga med låsbar dörr samt ett fåhus som byggts ett stenkast från de andra husen. Somliga hade en bod, men det var inte nödvändigt. Denna låga standard som fåboden erbjöd hade alla bönder haft på den svenska landsbygden blott fyra hundra år tidigare.

Hemmavid i byn var husen betydligt fler och större så allt fick plats. Sätessugan eller mangårdsbyggnaden hade fortfarande ett enda stort rum där alla kunde sova om vintern när kylan trängde på. I ena hörnet fanns den stora murade spisen med eldstad och skorsten. Här hängde kitteln där messmörret framställdes genom sjudning några gånger i veckan. Till skillnad från fåbodens urgamla konstruktion med en öppen härd mitt på golvet och rökglugg uppe i taket släpptes röken ut via skorstenen. En sådan taköppning kallades ljure eller ljur. Detta rum hade ofta ett eller några få fönster med blyinfattade glasrutor, men högst ett per yttervägg. Några hade fönsterluffer som gick att öppna, men det var onödigt dyrt.

Andra skillnader gentemot fåbodens eldhus var trägolvet som blev en möjlighet först när härden togs bort. Då kunde man också kosta på sig bättre innared, som bord och flyttbara bänkar samt ordentliga sängar där britsen försetts med framstycke av trä och skylande förhänge som dolde den bäddade sängen. Ett stort skåp och en mindre kista var dock praktiskt att ha tillgång till, men i övrigt var det mesta som förr.

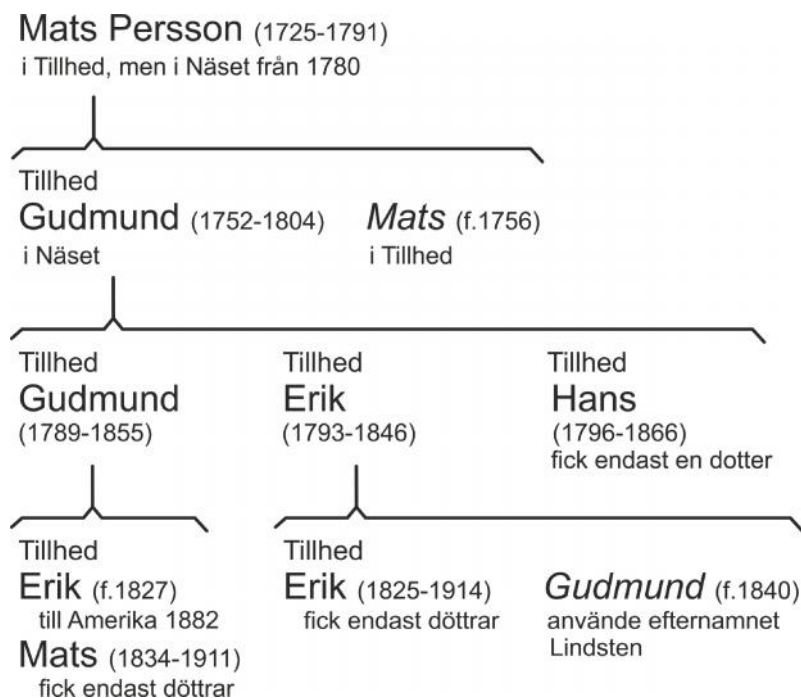
Ute runt gårdstunet fanns de andra husen. De såg likadana ut oavsett ålder och vart man än kom i bygden. Trösklada, mjölbod, kornbod, stolphärbre, portluder med stall, fåhus och kanske ännu fler hus med särskilda funktioner

omgav den firsidiga tomten. I rikare bygder målades husen med rödfärg som kom från fabrikena vid Falu koppargruva, men detta hade inte blivit så vanligt i Ore socken.

Avstånden var inget att bekymra sig för. Att gå en mil antingen till fåboden eller till kyrkan var en självklarhet. Somliga for ännu längre, både till Orsa och Mora samt till Rättvik eller ända till Hälsingland, för att inte tala om städerna runt Kopparberget eller rent av till Stockholm. Att gå barfota var det vanligaste, men en del red eller åkte hästdragen vagn ifall man hade med sig tunga varor. Då kunde man passa på att köpa något vackert tyg av bomull eller lin, men det var inte alltid som de handsydda gångkläderna var så utslitna att man behövde byta ut dem. Att ha fler kjolar, förkläden, livstycken och jackor, eller byxor, rockar och hattar än nödvändigt var inte bara kostsamt utan kunde uppfattas som skryt och att man blivit märkvärdig. Därför hade ytterst få mer än ett par skor och två par strumpor.

Gårdsnamnet Tillhed (1780-1914)

Britas familj bar inte gårdsnamnet Tillhed utan anledning. De härstammade ju därifrån. Britas farfars far kyrkvärden Mats Persson bodde i Tillhed, men flyttade till Näset år 1780. Därmed var det naturligt att kalla honom Tillhed. Detta gårdsnamn bars dock inte av sonen Mats Matsson som flyttade tillbaka till byn Tillhed 1788, inte heller av dottern Kerstin. Således var det bara Britas farfader Gudmund Matsson som ärvde gårdsnamnet. I början av 1800-talet användes varianten Tylle emellanåt. Den namnformen finns också bland ristningarna.

De fyra generationerna som bar gårdsnamnet Tillhed. De som inte använde gårdsnamnet anges med kursiv stil.

Denne Gudmund Matsson fick tre söner som växte upp och blev vuxna samt dottern Karin som var ofärdig. Den äldste sonen Gudmund Gudmundsson, född 1789, fick tre barn som nådde vuxen ålder. Sonen Erik och dottern Karin utvandrade till Amerika med sina familjer år 1880 och 1882. Kvar blev bara Mats Gudmundsson som i sin tur bara fick döttrar vilka inte antog gårdsnamnet. När han dog 1911 utslocknade gårdsnamnet på denna gren.

Den yngste sonen Hans Gudmundsson, född 1796, fick endast dottern Anna. Hon gifte sig med Per Persson Wester som tillhörde en framträdande familj i Näset för stamfadern var en skicklig masugnsmästare. Deras barn tog efternamnet Wester, utom Johan som istället kallade sig Westman och han fick många barn som allesammans ristade sina namn vid några andra husgrupper i Ärteråsen. De mest framträdande var Albertina, Akvelina, Frida och Anna.

Den mellersta sonen Erik Gudmundsson, född 1783, fick flera barn med hustrun Anna. De två första barnen fick samma namn som de själva, nämligen Erik och Anna, födda 1825 och 1827. Därefter föddes Anders och Karin som dog unga. Sedan kom Brita år 1833 (som denna skrift handlar om) och Gudmund 1840 samt döttrarna Karin och Margreta år 1837 och 1843, vilka båda flyttade till Amerika 1869. De blev därmed några av de första som utvandrade från bygden. Sonen Gudmund (född 1840) använde inte gårdsnamnet när han blev vuxen och gifte sig. Istället tog han efternamnet Lindsten och då upphörde gårdsnamnet på denna gren. Hans dotter Albertina Gudmundsdotter Lindsten finns också nämnd bland fäbodens ristningar.

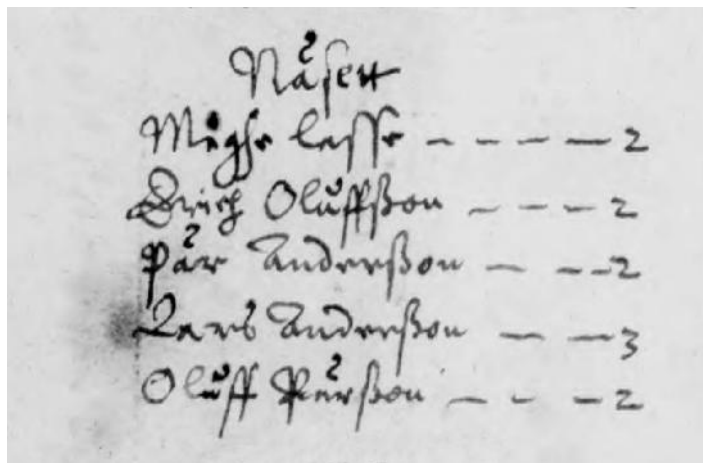
Slutligen återstår bara att redovisa vad som hände med äldste sonen Erik, född 1825. Av hans barn nådde bara dottern Anna giftasvuxen ålder, men varken hon eller hennes barn anammade gårdsnamnet, så när Erik Eriksson dog 1914 utslocknade gårdsnamnet Tillhed.

Arvet efter avlägsna förfäder

När Britas föräldrar lärde känna varandra lite närmare senast i början av 1820-talet kom det synnerligen lägligt. Erik och Anna hade säkerligen träffats i kyrkan på någon högmässa, men det avgörande mötet skedde nog i Näset. Anna bodde visserligen med sina föräldrar i Dalbyn, men hennes gamla mormor bodde kvar i Näset några gårdar norr om Eriks föräldrahem. Gissningsvis var det här de träffades och kände att det inte rörde sig om en tillfällig bekantskap. På hans gård bodde alla de fyra ogifta syskonen kvar och det var Eriks äldre bror Gudmund som hade företräde att ta över när inte deras föräldrar orkade längre. Tvärtom var det för Anna. Både hennes mormor och moder hade ensamma fått ärva gården i Näset som gått i arv sedan mitten av 1600-talet. Säregget nog finner vi mestadels kvinnor på arvslinjen, vilket är mycket ovanligt, vilket även gäller stamfaderns som enligt gårdsnamnet antyder ett ingift. Detta bör dock inte gälla honom själv utan fadern med samma namn eller någon förfäder. Orsaken till de många kvinnorna var att dessa familjer fick få barn samtidigt som mestadels döttrarna nådde vuxen ålder.

- Anna Matsdotter (1803-1884), dotter till
- Anna Andersdotter (1768-1835), dotter till
- Karin Hindriksdotter (1747-1824), dotter till
- Kerstin Larsdotter (1729-1759), dotter till
- Lars Hansson (1703-1744?), son till
- Kerstin Larsdotter (1663-1736), dotter till
- Måg Lars Larsson (dog c.1674) som bodde i Näset senast från 1642.

Ett år efter Eriks och Annas bröllop i nov 1823 dog hennes mormor, men då hade de säkerligen redan flyttat in. Ytterligare ett år senare föddes deras första barn och sedan kunde släkten växa vidare.

Från 1642 kan man följa Näsets gårdar genom mantalslängderna:

Måghe lasse	2 (beskattade personer)
Erich Oluffsson	2
Pär Andersson	2
Lars Andersson	3
Oluff Pärsson	2

Arvet efter föräldrarna

I samband med begravningen av Britas fader Erik Gudmundsson sade prästen att hans levnadsomständigheter voro så knappa att han var i behov av andras understöd. Han hade allt sedan december 1845 varit sjuk och sängliggande och avled den 19 juni 1846, endast 53 år gammal. Orsaken sades vara vattusot, alltså en vätskeansamling i kroppen. Hans syster Karin sades ha varit ofärdig och när hon dog 1850 i en ålder av 63 år efter att ha varit sängliggande under lång tid, sade prästen vid begravningen att hennes krafter långsamt tynat bort. Deras gemensamma fader Gudmund Matsson dog också när han var 53 år och enligt prästens likpredikan år 1804 skedde det efter en plågsam sjukdom i gulsot.

Hushållets standard när Britas fader dog framträder i bouppteckningen. Här upptas både åker, slogar (slätterängar), gårdshusen, andel i fäboden och i två

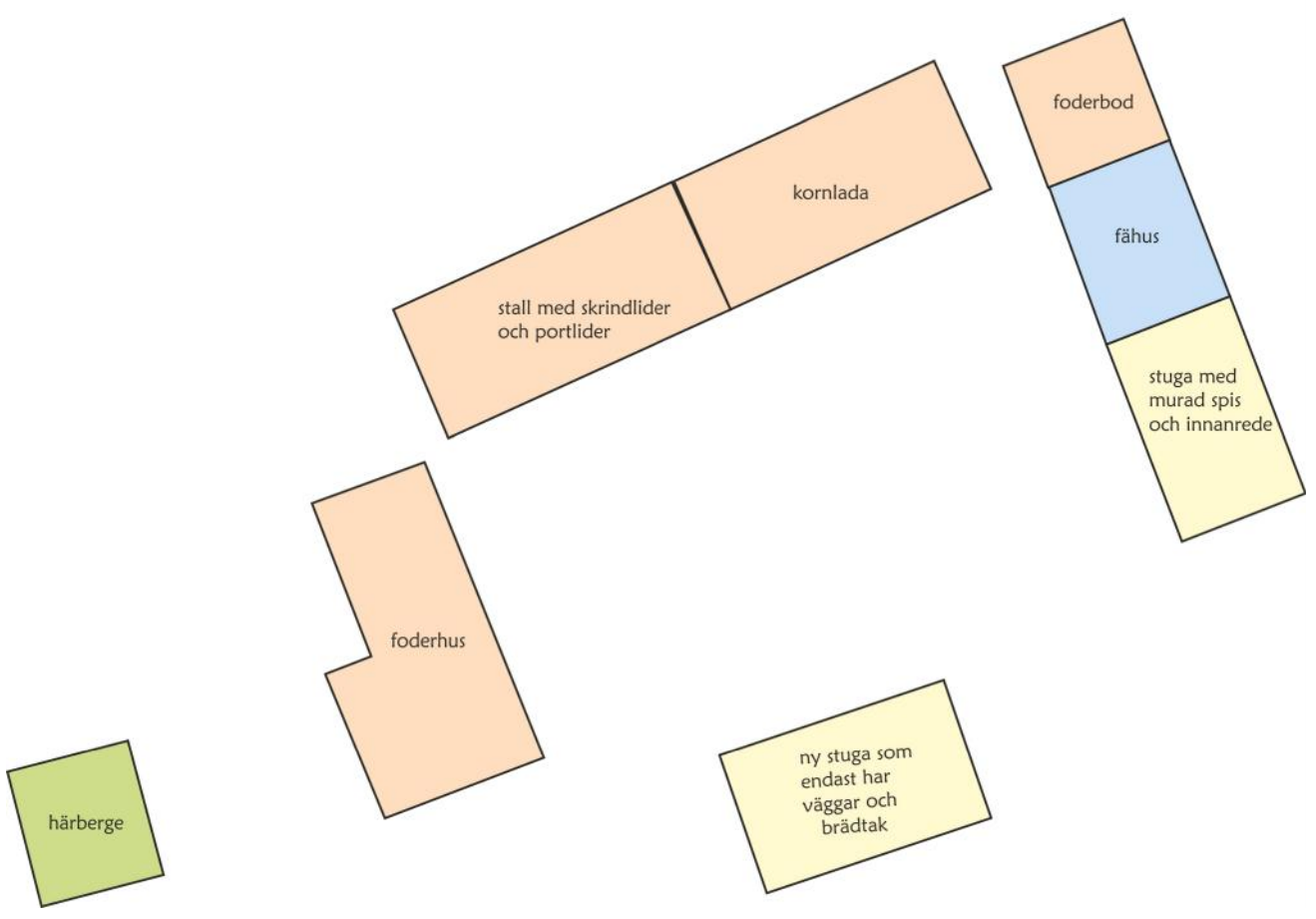
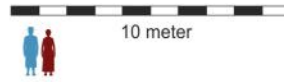
kvarnar, samt boskapen och allt lösöre. De åtta husen i byn värderades till 34 riksdaler banco och de var följande:

- En stuga med murad spis och innanrede
- En ny stuga som endast har väggar och brädtak
- En kornlada
- Ett stall med skindlider och portlider
- Ett foderhus
- Ett härberge
- En foderbod
- Ett fähus

I gården nere till höger växte Tillhed Erik Gudmundsson upp omkring år 1800 och i gården uppe till vänster bodde Anna Matsdotters mormor fram till 1824. Här bodde de så länge de levde sedan de gift sig 1823 och således blev det Brita Eriksdotters barndomshem.

- En stuga med murad spis och innanrede
- En ny stuga som endast har väggar och brädtak
- En kornlada
- Ett stall med skrandliger och portliger
- Ett foderhus
- Ett härberge
- En foderbod
- Ett fähus

Föregående sida, överst: Rekonstruktion av Britas hem i Näset. Utifrån skifteskartan känner vi till ytan på gårdplanen och här finns en uppgift om var sätesstugan (gult) låg. Utifrån detta borde platsen för fähuset (blått) och stolphärbret (grönt) tämligen sannolik. Stall med portlader och kornladan finns ännu kvar och vardera hus mäter 5×11 meter. Därefter återstår endast foderbodarna.

Nederst: Det flygfotografi som finns från mitten av 1900-talet och vissa muntliga uppgifter, antyder att ovannämnda karta är fel. Platsen för de två stugorna är troligen felmärkta på ena skifteskartan, och avser istället platsen för den nuvarande stugan. Likaså kan inte längan i öster ha haft den anslutningen som skifteskartan anger, utan flygfotografiet är mer trovärdigt. Därmed verkar det troligt att gårdens utseende i mitten av 1900-talet överensstämde med hur det var på 1820-talet. I så fall måste man rita om kartan och det är främst två frågor som lämnas obesvarade. Att den gamla sätesstugan låg i ena änden av den östra längan är en gissning liksom att fähuset låg intill, alternativt tvärtom, eftersom det inte tycks finnas några andra förslag. Enligt folkliga minnen bestod den östra längan av stall och fähus i början av 1900-talet, så egentligen är det bara portlidret och kornladan samt härberget som är riktigt säkra.

Flygfoto från mitten av 1900-talet över den gård i Näset där Tillhed Brita Eriksdotter föddes och växte upp.

Kartan från storskiftet knappt tjugo år tidigare möjliggör en rekonstruktion av hur gården såg ut, men att försöka få en bild av husen på insidan är svårare. De enda möblerna som upptas är ett hörnskåp och ett gammalt skåp. Därtill ägde han en fäbodenhet i Ärteråsen som bestod av stör (eldhus), mjölkstuga, fähus och bod. Alla dessa hus finns fortfarande kvar på fäboden.

Av koppar ägde han två kittlar, en kruka och en skopa, men järngrytan förvarades på fäboden. En mindre uppsättning nödvändiga föremål nämns också. Kläderna omfattade bara en hatt, en svart vadmalsrock, en päls, en blå och en grå tröja (varmed avses en jacka), tre livstycken varav en röd, ett par skinnbyxor och ett par grå byxor, två skjortor och två par strumpor. Summan blev 175 riksdaler banco, men när skulderna avräknats återstod 100½ riksdaler banco. Omräknat blev det 38 riksdaler specie som var värt fyra månadslöner. Ungefär så mycket hade han ärvt efter sina föräldrar.

När hans ogifta syster Karin dog 1850 efterlämnade hon åkrar, hus och lösöre som värderades till 89 riksdaler banco. Deras gemensamma fader Gudmund Matsson dog 1804 och då värderades hans bohag till 161 riksdaler specie, men bouppteckningen upprättades inte förrän år 1811 när bohaget delades mellan de fyra barnen. Här nämns de elva gårdshusen samt boskapen som bestod av en häst, en ko, två kvigor, sex getter och fem får. Ett av husen sägs ha stått i Tillhed där han föddes, fast han ägde varken hus eller slogar vid någon fäbod. När deras moder Brita Hansdotter dog 1832 hade bohaget redan skiftats. Då ägde hon bara lite kläder till ett värde av 7 riksdaler banco.

Långt senare dog Britas moder Anna Matsdotter år 1884. Då hade en av hennes söner dött och två döttrar flyttat till Nordamerika. Kvar vid sin sida hade hon två söner och Brita samt deras barn i sin tur. Värdet på hennes utarmade bohag värderades till 17 kronor samt därtill 25 kronor för en gammal stuga med murad spis. På den tiden tjänade en fabriksarbetare minst 40 kronor per månad.

De två norra längorna som vardera mäter 5×11 meter stod där redan 1827. Golvbrädorna visar att den östra delen har varit kornlada, som vid okänd tidpunkt höjts med fyra stockar. Öppningen i mitten visar att den västra delen haft ett lider.

Kornladans dörr.

*Höjningen av kornladan kan ha skett redan innan skifteskartans tid år 1827.
Mitt emot, på den gamla platsen för fähuset, är numera sätesstugan.*

*Det är oklart om sätesstugan byggts av stockar från de två sätesstugor som
fanns här år 1827, men ingalunda omöjligt. Kanske rent av troligt.*

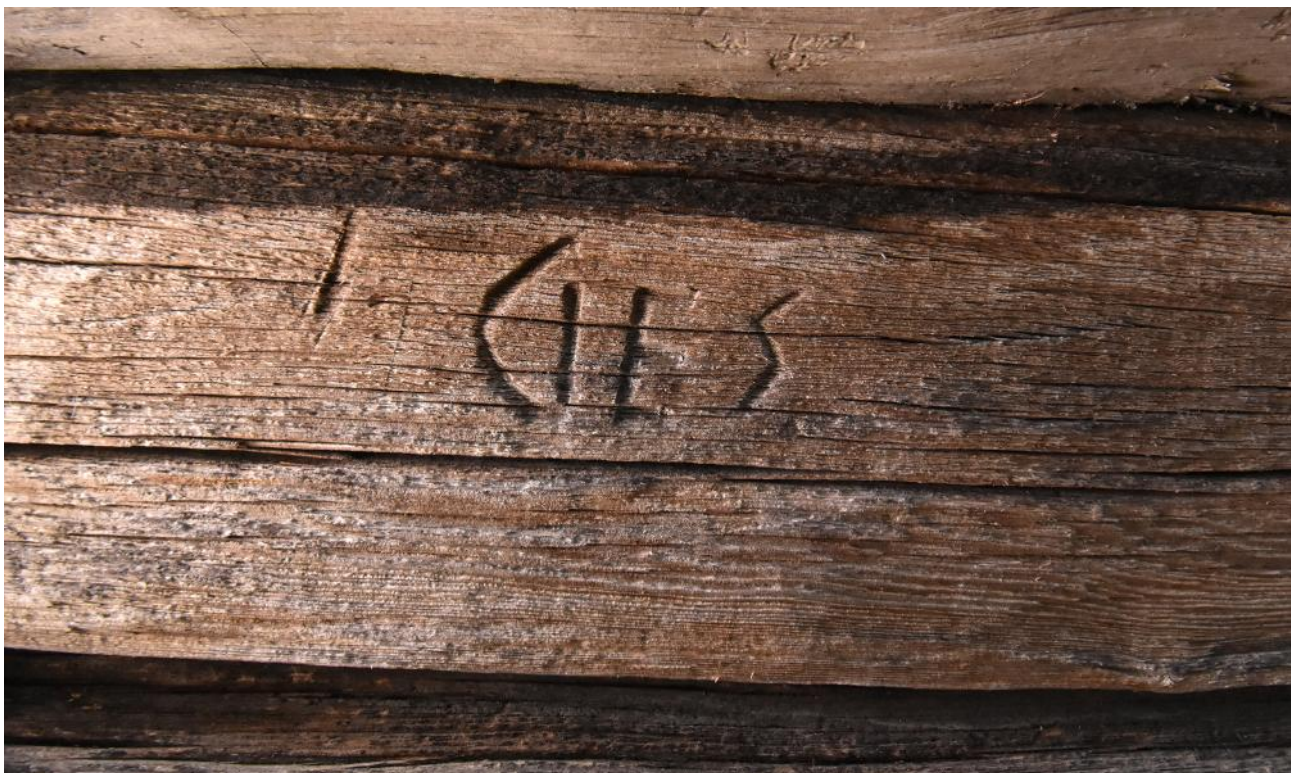
Till vänster om dörren till det nuvarande vedboden med portlidret, finner man en inristning vardera på den fjärde till sjätte stocken nedifrån, men bara den mellersta är läsbar: BED

Till vänster om dörren finner man texten BED, sannolikt ristad av Tillhed Brita Eriksson, född på gården 1833.

Härbret som troligen har flyttats två gånger efter 1827. Första gången till den gamla platsen för den södra foderboden och andra gången till sin nuvarande plats.

På utsidan av den förlängda gavelsidan finner man på femte stocken nerifrån ristningen GES, som sannolikt avser Brita Eriksdotter yngre bror Gudmund Eriksson.

Förutom gårdens avkastning kunde man med lite tur sälja sina produkter i städer och på marknader, eller gå i tjänst vid bruken. År 1709 gav Bergskollegiet tillstånd att masugnar fick uppsättas vid Ore älv och strax växte Furudal fram som dock hade gruvor och ugnar på flera ställen som låg utspridda, men kolningen fick bara ske västerut och norrut. Då skrevs ett kontrakt mellan brukpatron och folket i Ores socken att varje hushåll skulle leverera kol för ett pris av 1 daler 28 öre kopparmynt per stig kol à 12 tunnor, eller 384 kappar, vilket efter reformen år 1879 skrevs som 1,75 m². Omräknades beloppet blev det 20 öre silvermynt som motsvarade en dagslön på bruket, men då var det lugnare och behagligare att sätta upp kolmilor. År 1726 anlades även Dalfors bruk inom socknens gränser och deras behov av ved och kol var minst lika stort. Vid sidan av kolmilorna satte vissa bönder upp dalar för tjärbränning. Somliga bönder ägnade sig även åt kalkbränning och forsling. Det sistnämnda innebar att de förde allt tänkbart på sina slädar och vagnar. Allt järn från bruken skulle till Hälsingland eller städerna norr om Mälaren, medan bruken i gengäld behövde mycket annat för att hålla igång sin verksamhet.

Fisket i socknen var begränsat till notdragning i de större sjöarna, men hos finnarna i norr var fiske och jakt viktiga binäringar. Hos bönderna var jakt snarare ett nöje än ett tillskott ekonomiskt. Björn och varg jagades dock för att freda boskapen.

År 1851 sägs följande om socknen i en statistisk beskrivning:

Utaf de vanliga sädesslagen begagnas råg och korn mest samt hafra, blandsäd och ärter mindre, potatis odlingen har i betydlig mohn tilltagit. Lin odlas väl något, men ej stort mer än till husbehof; humle likaledes; hampa allsicke. Åkerbruket lemnar icke tillräcklig sädesafkastning för socknens befolkning, hvarföre den från Helsingland för det mästa köper spannmål. Några egentliga beteshagar hafva de ej, åtminstone ej så at de äro tillräckliga under hela sommaren; sina kreatur hafva de för det mästa vid fäbodarne, dit de fördas i början av Juni och den blifva med dem till hösten, under tiden kan väl en och annan hafva någon ko eller några getter hemma, åt hvilka de då använda sina beteshagar. Ladugårdsskötselns drifves egentligast för husbehof och har den ej på något sätt under de sednare åren blifvit förbättrad, emedan aflägsenhet från afsättningsorter hindrar dem derifrån. Bruket af oxar i stället för hästar har på de sednare åren betydligt tilltagit, hvartill man får finna orsaken dels uti det stegrade priset på hästarne och dels uti oxarnes större användbarhet till kolkörning.

I samma text anges att det bara fanns 14 tunnland i Näset med fruktträd och kålgårdar, vilket blott var en tusendel av den odlade marken. Här odlades istället korn (24%), råg (20%), blandsäd och havre (12% vardera), ärter (8%) och potatis (24%), vars avkastning efter utsädet avräkning är återgett inom parentes. Hundra år tidigare hade man nästan enbart odlat korn.

På 1850-talet betalade bönderna i Näset i genomsnitt 16 Riksdaler banco i årlig skatt, men då var allting inräknat. Det motsvarade lönen för 16 arbetsdagar vid en fabrik.

Släktberättelse från förr

Så långt tillbaka någon mindes hade Britas förfäder bott i Ore socken där alla byarna runt Oresjön finns representerade. Enda undantagen var en soldat som härstammade från Västmanland och kom till Ore på 1710-talet, samt madam Barbro Achrelia och hennes make prästen Daniel Johannis Orman som bott i Arvet mer än hundra år tidigare, men deras dotter Barbro Danielsdotter dog så sent som 1770. Då uppfattades hon säkerligen som en vanlig bondmora, men hennes fader var präst i Ore åren 1693-1700 och dog när hon var 6 år. Hennes farfar Johannes Danielis Tunensis hade också varit präst i Ore, under åren fram till 1692. Deras förfäder i sin tur omfattar mest prästfolk och andra förnäma personer runt om i Dalarna, Gästrikland, Västmanland och Uppland.

Madam Barbro Achrelia fick ett ovanligt livsöde. I likhet med dotterns uppväxttid dog hennes fader när hon var ett litet barn om blott 4 år. Så hon tvingades flytta från Odensala prästgård i Uppland och fick en uppfostran hos sin syster och hennes svärfar komministern Olaus Olavi Dalekarlus (Olof Olofsson dalkarl) i Rättvik. Han bekostade med 600 daler hennes bröllop år 1688 med predikanten Daniel Johannis Orman som tog över prästämbetet efter sin fader vid dennes bortgång 1692. Redan år 1679 hade kyrkan köpt åker och äng i Arvet av Erik Larsson i Lindor i Arvet, vilket fick användas av kaplanen, det vill säga. Detta köp blev stadfäst 1687 och de nämns också som boende i Arvet år 1689. När fadern dog flyttade de dock till prästgården, men vid Daniel Johannis Orman bortgång år 1700 flyttade änkan tillbaka till Arvet vilket fick till följd att ägandet överklagades med hänvisning till att det ansågs vara kyrkans jord. Detta ärende fortsatte ända till 1736 när det fastslogs att köpet skett privat och att marken inte ägdes av kyrkan. Därmed kunde en förlikning mellan parterna ske år 1738.

Under tiden gifte sig prästänkans dotter, som också hette Barbro, år 1713 med Got Hans Hansson som härstammade från Söderboda och de fick 11 barn. Dessa blev sedan Brita Eriksdotters farmors fars föräldrar.

Äktenskap och ättlingar

Några kullor gifte sig riktigt unga, fast inte alla. Efter lång väntan var det till slut någon som uppvaktade Brita Eriksson och som föll henne i smaken. Dessutom gillade han ju henne tillbaka. Det räckte. Därefter väntade bara morbrodern Hans Gudmundssons godkännande eftersom hennes fader var död och han hade utsetts till hennes förmyndare. Sedan kunde hon planera sitt nya liv som gift bondmora. Efter tre lysningar vid högmässan i kyrkan stod bröllopet till slut den 26 dec 1859. Maken vid namn Skrapp Erik Eriksson i Östansjö, född 1834, och som emellanåt bar gårdsnamnet Malin, var ett år yngre och hade också fått vänta länge på den rätta att gifta sig med. Hans fader hade dött strax tidigare, så det passade bra att de flyttade till hans föräldrahem och tog över gården, för han hade bara en syster och en halvsvester vars lagliga arvsrätt hänvisade dem till lösöret och att bli utlösta ur gården med reda pengar, ty de hade ingen företrädesrätt.

Under de kommande åren fick de två barn som inte oväntat döptes till Erik och Anna, men därefter vet vi inte mycket om dem förrän 1890. Då dog hennes make genom en olyckshändelse i skogen när han fick ett träd över sig. I bohaget på gården Ra i Östansjö fanns då en trösklada och ett foderhus som han ärvt, ett härbre som hon hade ärvt, samt följande hus som de inköpt tillsammans: en stuga med kammare, ett fähus och en höbod. men det fanns bara en enda ko och en kviga. Därtill sex kopparkärl och en kaffepanna av koppar. Av inredningen kan nämnas en vävstol, en väggklocka, två soffor, en säng, ett skåp, fem stolar och två bord. Slutligen nämns att boet var skuldfritt.

Som änka sköttes hon av sina båda barn som kom att bo kvar på gården med sina familjer när de väl gift sig. Märkligt nog gifte de sig samma år. Sonen Erik svarade ja inför prästen den 26 april och Anna den 12 juni 1886. Sedan väntade 16 barnbarn varav Brita hann se alla utom de två yngsta, men ingen av dessa levde länge. Av de övriga fjorton kom blott sex att gifta sig och gav sedermera upphov till ännu en generation. Därtill for ett barnbarn över till Amerika och vars fortsatta livsöde numera är okänt.

Vid 73 års ålder dog Brita i oktober 1906 i all stillsamhet. Då hade redan fäbodarna börjat avvecklas. Drygt tio år senare fanns bara några enstaka familjer som envist fortsatte att valla korna vid sin fäbod innan de också gav upp. Då hade kittlarna med messmör redan svalnat sedan länge och användes mest som prydnad, såvida de inte såldes av efterkommande ättlingar som förlorat känslan för detta kulturarv i en tid när allt förändrades och omvärderades.

Okt. 9 - 1	Hol Brita Eriksson, född Tillhed Eriksson, hemmansägare änka, Östansjö	33 $\frac{2}{5}$
------------	--	------------------

Den 9 okt 1906 dog Hol Brita Eriksson, född Tillhed Eriksson, hemmansägare i Östansjö.

Ättlingar

Deras två barn fick många barn i sin tur.

Erik Eriksson Norin, född 13 febr 1861 och dog 1936 samt gift 1886 med Kerstin Jonsdotter, född 1863 och dog 1920. De flyttade 1890 till Östansjö. Deras barn var:

Anna Maria	1886 8 aug	gift Sandberg 1909, dog 1954	fick 5 barn
August	1888 10 mars	gift 1920, dog 1944	fick 3 barn
Karl Erik	1890 28 jan	drunknade 1894	-
Axel	1892 2 jan	flyttade till Amerika 1910	?
Anton	1894 4 jan	flyttade till Amerika 1913, dödförklarad 1956	?
Wilhelm	1896 6 april	dog 1896 i kikhosta	-
Frida Kristina	1897 4 okt	gift Johansson 1922, dog 1971	fick 4 barn
Hilda Josefina	1899 23 dec	Norin, dog 1917	-
Bror Alvar	1901 20 sept	Norin, gift 1928, änkring 1986, dog 1988	fick 1 barn
Gunnar	1905 7 jan	flyttade till Kanada 1923	?
Karl Erik	1908 26 jan	Norin, dog 1912	-

Anna Eriksdotter, född 4 juni 1864 och dog 1940, gift 1886 med Hol Johan Matsson, född 8 juni 1860 och dog 1932. De bodde i Östansjö Alla deras söner hade Hol som gårdsnamn. Deras barn var:

Anna	1886 4 sept	gift Hillerström, änka 1947, dog 1950	fick 3 barn
Albert	1892 13 juni	ogift, dog 1972	-
Carl Erik	1899 26 mars	gift 1940, änkring 1964, dog 1974	fick 1 barn
Bror	1900 5 juni	ogift, dog 1970	-
-- NN --	1909 9 sept	odöpta flickebarn, dog samma dag	-

Efter Erik Eriksson Norins bortgång tog sonen August över gården i Östansjö nr 34. Systemen Anna Eriksdotter bodde också på en gård i Östansjö nr 34 och den gården övertogs 1940 av de ogifta sönerna Albert och Bror.

Maken Malin Erik Erikssons härstamning

Skräpp Erik Persson och **Malin Kerstin Matsdotter** gifte sig 1833 och hade tre barn. Han kom från Östansjö nr 26, men de bodde på hennes föräldragård i Östansjö nr 10. Hon kallas svagsint i kyrkoböckerna.

Anna	29 april 1825 - hustruns oäkta dotter
Erik	25 april 1834 - gift med Tillhed Brita Eriksdotter
Brita	16 jan 1837

Malin Kerstin Matsdotter, född 22 dec 1797 av **Malin Mats Matsson** (född 1754 av Grop Mats Matsson och Margreta Andersdotter), gift 1782, dog 28 sept 1817) och **Brita Hansdotter** (född 1760 av **Malins Hans Eriksson** och **Anna Nilsson**, dog 13 nov 1834), som båda härstammade från Östansjö men de bodde på hennes föräldragård, vilka fick barnen: Hans 1783, Anna 1787, Margreta 1790, Brita 1794, Kerstin 1797, Karin 1801.

Skräpp Erik Persson, född 1795. De bodde först i hans föräldrahem i Östansjö nr 26, men flyttade 1843 till hennes föräldrahem i Östansjö nr 10. Han var då blind. Där dog han 25 juni 1858 och hon 25 april 1863. De hade övertagit gården av Malin Erik Eriksson och Tillhed Brita Eriksdotter, vilken tidigare varit bebodd av hans mormors föräldrar.

Mer fakta om fastigheterna J, Ra-Rb

- Fastigheten R i Östansjö ägdes på 1820-talet av Grop Anders Matsson, som var Malin Erik Erikssons morfars bror. Areal: 86 snesland åker och 19 snesland äng (slog), samt ägor på Blidbergets fäbod.
- Fastigheten Rb ägdes av pigan Malin Margreta Matsdotter och den andra halvan Ra av systemen, pigan **Malin Kerstin Matsdotter**, som gifte sig 1833 med **Skräpp Erik Persson** (se nedan). Denna andel övertogs av sonen Malin Erik Eriksson och hans hustru Tillhed Brita Eriksson, vilket nämns i bouppteckningen efter honom. Areal, Ra: 5 snesland åker och 2 snesland äng (slog). Ingen fäbodmark. Areal, Rb: 7,2 snesland åker och 1,6 snesland äng (slog). Ingen fäbodmark.
- Fastigheten J ägdes av **Skräpp Erik Persson**, född 1795, gift med **Malin Kerstin Matsdotter** (se ovan). Areal: 52 snesland åker och 15,4 snesland äng (slog), samt ägor vid Lövstackens fäbod.

Gårdarna Ra & Rb är numera sammanslagna till en enda gård, medan J är obebyggd betesmark.

Fastighet J blev ödelagd medan bebyggelsen vid Ra-Rb blev kvar. Enligt den ekonomiska kartan år 1968 kallades den 106:1. Numera heter den Östanvik 288:3

Gården R låg i mitten av klungan i väster.

Enligt fastighetsregistret så bodde Tillhed Brita Eriksson och hennes make Malin Erik Eriksson i Östansjö nr 34 (Litt. J). De sålde en viss mark till Korsnäs Sågverks AB den 4 april 1887. Det hänvisas då till säljarens ägande via bouppteckningar från den 8 aug 1858 och med tillägg den 5 maj 1887 samt arvskifte på sistnämnda dag efter **Skräpp Erik Persson** i Östansjö, vilket avser Malin Erik Erikssons föräldrar. Ytterligare en försäljning skedde till Ljusne Voxna AB den 27 juni 1887 där samma uppgifter omsäljarens ägare återges.

Nästan samma text finns för fastighet Rb där de sålde jord till samma köpare år 1887. Enda skillnaden är överlåtelsena år 1902 när Malin Erik Erikssons arvejord skiftas, så att änkan Tillhed Brita Eriksson fick 44 reducerade bandland och sonen Erik Norin fick 21,9 bandland medan dottern Anna Eriksson fick 22 bandland. Alla dessa marker sägs ligga i Håfvakilen. Dessa ärenden avslutas med ett gåvobrev den 29 sept 1902 där änkan Brita Eriksson skänkte sin andel till de två barnen.

- Erik Norins andel ingick i "Rb 1 av Östanvik 65:1, ingår i 88:1".
- Anna Erikssons andel ingick i "Rb 3, av Östanvik 65:1, ingår i 106:1".
- Änkan Brita Erikssons andel ingick i "Rb 2, av Östanvik 65:1, ingår i 88:1; Rb 4 ingår i 106:1".

År 1902 slutfördes även arvskiftet efter Malin Erik Eriksson rörande hans ägande i fastigheten J, vars arvskifte skett redan 5 maj 1887. Här sägs att sonen Erik Norin fick en del av Håfvakilen. Samtidigt fick hans syster Anna Eriksson, gift med Hol Johan Matsson, en motsvarande andel som kallas "J2, ingår [av Östanvik 34.1] i 106:1". Exakta samma text finns återgivet under fastighet Östansjö nr 118, Litt. Ra som motsvarade Östanvik 64:1, men med ett undantag. Här sägs att "Ra 2, ingår i 106:1".

År 1900 såldes mark från fastighet Ra till Korsnäs Sågverk AB av Erik Noren och hans syster Anna Eriksson, gift med Hol Johan Matsson.

Érik Norin sålde en del av sin fastighet år 1932 till sonen Bror Alvar, men han sålde den vidare till brodern August år 1934 och denne sålde andelen år 1934 till Johan Sandberg och hans hustru Anne.

Jordbruksräkningen år 1919

År 1919 genomfördes en undersökning av jordbruket och på den blanket som bönderna själva fyllde i så skrev:

- Erik Norin att han ägde 1 sto, 4 kor, 1 kalv, 2 får och 4 lamm samt innehade mark på fastigheterna 3, 10, 23 och 34. Året innan hade han sått 25 kg höstråg, 200 kg havre och 115 kg bland-säd samt skördat 1660 kg. Därtill hade han odlat 150 kg potatis och skördat 1100 kg samt 500 kg foderrotfrukter men också 10 kg lin. Höskörden motsvarade 9000 kg.
- Anna Erikssons make Hol Johan Matsson att han ägde 4 kor, men inga andra djur, samt innehade mark på fastigheterna nr 7, 34 och 36. Året innan hade han sått 20 kg höstråg, 30 kg korn och 90 kg blandsäd samt skördat 1350 kg. Därtill hade han odlat 200 kg potatis och skördat 1200 kg samt 160 kg foderrotfrukter. Höskörden motsvarade 5000 kg.

Nya tider som stundade

Under åren som Brita Eriksdotter var ogift fäbodkulla hände inte så mycket i samhället, men storslagna krafter hade redan kommit igång. Den största förändringen under hennes ungdomsår var kanske att staten framtvingade en minskning av brännvinsdrickandet i hela landet, men det bekymrade knappast Brita eftersom hon troligen inte drack mer brännvin än alla andra kullor och masar på lördagarna och under veckan. En sked morgon och kväll samt eventuellt doppa brödet några gånger mitt på dagen i en skopa så lustkänslorna spirade en stund, men inga stora mängder åt gången. En annan nyhet var potatisen som under hennes ungdomstid blev allt vanligare, men sådan mat var krånglig för den krävde lika mycket omsorg som messmöret och skulle kokas för att bli ätbar. Kanske var det de nya maträtterna som medförde att sked och kniv kompletterades med gaffel. Något sådant fanns inte när Brita föddes, men väl när hon gifte sig.

Efter vigseln år 1859 och flytten till Östansjö upphörde den uråldriga stillheten för både Brita och alla andra. Plötsligt inträffade osannolikt många förändringar ute i världen, i Sverige och till och med i Ore socken. För människor som inte var vana att tänka på det här sättet, måste alla nyheter ha ruskat om deras liv i grunden. I stort sett hade ju ingenting ändrats sedan urminnes tider i deras bygder. Åtminstone inget som berörde de praktiska sysslorna på gården, enligt de flestas åsikter. Alldeles oväntat inträffade mängder med omvälvande händelser som skapade oanade kedjereaktioner som varken gick att hindra, bromsa, styra eller förutsäga. En ny tid var på väg att födas och ingenting skulle bli som förr. Absolut ingenting.

Först och främst kom de svåra svältåren på 1860-talet som var mer omfattande än någonsin, både genom sin kraft och upprepning under flera år, men riksdagen gjorde ingenting för att hjälpa de drabbade. Desperata människor tog då sin tillflykt till städerna som aldrig skulle bli sig lika igen. Invandringen blev enorm och medförde att fabriker fick billig arbetskraft samtidigt som lönearbetarna började organisera sig och bildade fackföreningar som vågade ställa krav. Andra valde att utvandra till Nordamerika och många skickade brev hem till sina familjer för att berätta om den nya världens givmilda villkor och hur deras förhoppningar om ett bättre liv utvecklades. Härigenom blev allmogen hemma i Sverige medveten både om sin makt och möjlighet till inflytande gentemot nyrika fabriker som sällan eller aldrig hade adliga namn.

Ytterligare en effekt av detta möte mellan folk på olika kontinenter blev att produkter och varor masstillverkades och fick en allt större variation, varefter de spreds till lanthandlare och marknader så att folk med pengar kunde köpa något av allt det där nya som ingen hade sett tidigare. Både kläder, redskap, verktyg, allehanda lustiga nyheter till köket, för att inte tala om möbler och annat som kunde pryda hemmen såsom golvmattor, tavlor, gardiner, blomkrukor, fotografier, böcker och oändligt mycket annat. Sedan kom stearinljus och fotogenlampor, även om fotogen var väldigt dyrt, tills elektriciteten gjorde sitt intåg. Då trodde väl många att det inte gick att förbättra husens standard något mer. Sådant som indraget vatten samt avlopp och toalett inomhus hade nog ingen ens drömt om.

Till slut ville allt fler ha en anställning med fast lön och lämnade jordbruket. Kvar i bygden blev endast de som trivdes allra bäst med de gamla traditionerna trots att mycket försvunnit utom deras ärvda fattigdom som blev allt mer uppenbar. Mjölken såldes till mejerierna och djuren slaktades på slakterierna. Utan protester lades fåbodarna ner när de inte var tillräckligt ekonomiskt bärkraftiga utan snarast uppfattades som ett hinder gentemot mejeriernas påtryckningar och erbjudanden. Inte ens djuren klarade sig undan förändringarna. Får och getter blev olönsamma och minskade snabbt i antal under slutet av 1800-talet, de småväxta korna ersattes av nya raser med mycket högre avkastning. På samma sätt ville många bönder ha en av de kraftfulla hästarna som syntes allt oftare, så de slapp de små stona som numera går under beteckningen ponny eftersom de flesta inte hade större mankhöjd. Därmed räckte inte de gamla fähusen till längre, utan man behövde en rejäl ladugård med murad grund och järnräcken mellan båsen samt ordentlig gödselränna och gärna ett stort höloft med plats även för skrinkan. I gengäld behövde man inte tröskladan och flera andra av husen runt gårdstunet. De fick förfalla, eller såldes som ved.

Den nya tiden erbjöd onekligen nya möjligheter. Alla ville bli rika och kunna unna sig något av allt det nya som strömmade ut ur fabriker. Genast insåg de att deras liv kunde förvandlas och förbättras till oanade höjder ända tills deras bohag påminde om den gamle brukspatronens praktfulla och lyxiga hem och livsstil, hur osannolikt det än kunde låta. Lika otroligt var det faktum att de extremt rika järnbruken blev olönsamma och lades ner. Efter drygt hundra års intensiv verksamhet fick även brukspatron finna sig i att bli arbetslös i slutet av 1800-talet och leta efter en annan sysselsättning. Samtidigt som kolmilorna slocknade för gott ersattes de av skogsbolagens avverkningar som var vida större än någonsin. Från 1860-talet upphörde successivt all urskog och blev granplanteringar. På motsvarande sätt förändrades människornas tänkande. Tidigare gällde det att vara lyhörd och tolka naturens och kreaturens skiftningar, likt nyfödda barn, för att förstå vad som pågick eller få förningar om händelser som nalkades. Här ingick också att vara vaksam på gengångare, småfolk och annat som tillhörde den osynliga världen. Men allt sådant försakades och förlöjligades när kraven på ordning och strikt logiskt tänkande tog över och ersatte det känslobaserade tänkandet både vid fabriker och inom administration. Lustigt nog gällde motsatsen inom kyrkan, för de som revolterade mest hävdade att kyrkan inte var tillräckligt kristen och gjorde sig fria genom bildandet av frikyrkor där man gladeligen sjöng psalmer och hyllade Gud mer än någon annanstans. Som en naturlig följd döptes deras barn inte i kyrkan längre utan i deras egna församlingshus. Allt detta hade börjat under 1860-talet när även nykterhetsrörelsen tog fart och propagerade mot sprit och öl. Något senare bildades även idrottsföreningar som mestadels spelade fotboll samt hembygdsföreningar.

Det var inte bara flödet av nyheter och inkommande varor som förändrade livsvillkoren och ökade bekvämligheten. Nya ekonomiska intressen uppstod helt oväntat. På 1860-talet blev skogsbolagen aktiva och gjorde alltmer för att komma över rättigheter och ägandet av enorma arealer, varpå skogarna kalhöggs och ersattes av nyplantage. Därmed skrämdes rovdjuren bort när deras hemliga visten avslöjades och reviren genomkorsades av folk med såg och skarpladdade bössor. Samtidigt ersattes de gamla flintlåsgevären med slaglåsgevär som hade mycket högre precision, så skyttarna kunde känna sig säkra på varje enskilt skott.

För att kunna upprätthålla all produktion krävdes att transporter och kommunikation förbättrades. Telegrafstationer upprättades runt hela jorden, men ersattes delvis när radiokommunikationen kom igång. Sedan ville allt fler företag och privatpersoner unna sig en egen telefon så man obekymrat kunde tala med folk som inte fanns i rummet. Ännu fler hade råd med dagstidningar som startade upp i snart sagt alla städer i Sverige. För övriga upprätthöll folk kontakt med varandra via brev och vykort vilket snabbt blev en populär tradition. När de första frimärkena infördes år 1855 hade Sverige redan en väl utvecklad postgång sedan länge, men nu minskades kostnaden för portot och då kunde man skriva betydligt oftare. Samma år anslöt sig Sverige till de länder som ville avskaffa bråktalen på mynt, vikt och volymer och istället räkna upp till hundra. Alltså avskaffades skilling och ersattes av öre, där det gick 100 öre på en riksdaler som för övrigt bytte namn till krona år 1873. På motsvarande sätt ändrades alla mått och vikter i Sverige så 1000, 100 och 10 blev viktiga bastal. Det enda som inte påverkades var klockans timmar, minuter och sekunder. Inte förrän folk åkte tåg eller arbetade på fabriker fick tiden en betydelse. Innan dess räckte det att följa solen och lyssna på magens kurrande.

Vid samma tid drogs stambanorna fram för att gynna järnvägens ånglok som utvecklats enligt de senaste tekniska uppfinningarna och spåren fick snabbt ett otal förgreningar långt ut i landet och sträckte sig ända till Rättvik och Orsa, men inte till Ore. Då fick man ta bussen. När Brita fyllde 70 år fanns både cyklar och bilar, även om antalet var ytterst begränsat. Likaså hade det första flygplanet just lättat från marken.

Vad finns väl kvar att nämna? Jo, allt annat som inte brukar få plats, såsom att kaffe slog igenom i mitten av 1800-talet och blev så otroligt populärt att man ville ha särskilda kaffekoppar att dricka ur. Samt ett fat så klart, ifall man ville dricka det skållheta kaffet på fat med en halv sockerbit i munnen. Varje enskilt hem berördes av kaffebjudningar och skaffade sig både kaffekvarn och kaffepanna av koppar. Om värden var rik kunde man även bli bjuden på kakor och nygräddade sockerbullar. Det var väl vid den tiden som även tandborstar blev allt vanligare.

Många skaffade sig höns vilket ingen haft tidigare i norra Dalarna. Då fick man egna ägg och kunde laga helt nya maträtter såsom pannkaka och omelett, eller baka kakor och bullar enligt andra recept. Saknade man besökande gäster och satt ensam med sin kaffekopp, kunde man luta sig tillbaka och ta fram nytagna fotografier som man fått på barn och barnbarn, såvida man haft tur med tillökningen. Om ögonen blivit skumma av åldern fanns glasögon att köpa som fästes på näsan eller hade långa bågar runt öronen. Sedan kunde man i lugn och ro minnas tillbaka till tider som flytt och som aldrig mer kommer tillbaka.

*Anna, dotter till Tillhed Brita Eriksdotter och Skräpp Erik Eriksson, samt hennes man **Hol Johan Matsson**. Deras två söner Albert och Bror tog sedan över deras gård, men de förblev ogifta. Troligen fotograferat runt 1920-talet. Anna och brodern Erik bodde på Östansjövägen 15. Boningshuset byggdes år 1917 och här är det ovanligt högt i tak samt med en stor inredd övervåning.*

Gården i dag

Så här ser gården ut numera. I princip har inget förändrats på hundra år.

1 2 3 4 5

Fastigheten Ra-Rb, tillika Östanvik 106:1, sett från landsvägen västerut, år 2021. Här bodde Tillhed Brita Eriksdotter fram till sin död 1906.

(1) Gammal trösklada(?),

(2) bod,

(3) sätesstugan där Brita Eriksdotter och Malin Erik Eriksson bodde,

(4) redskapsbod etc,

(5) boningshuset som byggdes 1917 åt dottern Anna och hennes make Hol Johan Matsson.

1 2 3 4 5

Fastigheten Ra-Rb, tillika Östanvik 106:1, sett från landsvägen norrut på andra sidan viken, år 2021. Här bodde Tillhed Brita Eriksdotter fram till sin död 1906.

(1) Gammal trösklada(?),

(2) boningshuset som byggdes 1917 åt dottern Anna och hennes make Hol Johan Matsson,

(3) sätesstugan där Brita Eriksdotter och Malin Erik Eriksson bodde,

(4) bod,

(5) redskapsbod etc.

Sätesstugan där Brita Eriksdotter bodde under en större del av sitt liv. Här föddes troligen hennes make Erik Eriksson 1834 och hans mor Malin Kerstin Matsdotter år 1797 och kanske hennes fader Malin Mats Matsson år 1754. Innanför den utbyggda förstugan är den egentliga förstugan med trappa upp till den oinredda vinden, samt vidare rakt fram är lilla kammaren medan dörren till den stora kammaren är åt höger. I början eller mitten av 1900-talet gjordes huset om till fähus och då kalkades väggarna i hela den stora kammaren samtidigt som ett hål för utkast av gödslen skapades på motsatta sidan mot sjön. Därtill gjordes nya golv av betong och en del av den östra gavelväggen blev nedertill murad med tegel.

På ett redskap för linberedning finns de inristade initialerna BED # (Brita Eriksdotter och bomärket) samt den stämplade texten MALEN . EES (Malin Erik Eriksson) som avser hennes make.

På några olika ställen i den stora redskapsboden finns ristningar. Troligen är byggnaden hopsatt av timmer från två eller fler hus, som enligt ristningarna kom från mågen Skräpp Erik Perssons gård.

PES 1778 (Skräpp Per Eriksson, född 1754)

IPD 1808 (Skräpp Ella Persdotter, född 1784)

EPS (Skräpp Erik persson, född 1795)

EES (Skräpp *eller* Malin Erik Eriksson, född 1834)

APS 1780 (Gräls Anders Persson, född 1726)

Identifiering av ristningarnas personer

Ett försök till identifiering av personerna som nämns i ristningarna:

Redskapsbod, flera olika platser:

PES 1778	Skräpp Per Eriksson , född 1754, gift 1782 med Anna Jönsdotter, dog 1807. Bodde i Östansjö nr 34. De fick barnen: Ella 1784, Erik 1786 (dog ung), Carin 1789, Anders 1792, Erik 1795, Per 1798, Anna 1805
IPD 1808	Ella Persdotter född 1784 av ovannämnde Per Eriksson.
IPD	<i>dito</i>
EPS	Skräpp Erik Persson , född 1795 av ovannämnde Per Eriksson. Han gifte sig med (Malin) Kerstin Matsdotter. Dog 1858.
EES	Skräpp eller Malin Erik Eriksson , född 1834.
KGD (eller KCD?)	(mestadels rispat samt delvis borthugget, ej identifierad)
APS 1780	Gräls Anders Persson , född 1726, gift 1751 med Anna Eriksdotter, vilka bodde i Östansjö nr 33 och fick flera barn.
STOR AMS	Stor Anders Matsson , född 1825, gift 1851 med Kerstin Eriksdotter född 1818 i Östansjö nr 26 (ej samma gård som benämns nr 26 ovan, eftersom numreringen justerades för varje ny volym av husförhörslängderna).

Brita Eriksdotters hus; bräda i den utbyggda förstugan:

Ab
A

På större redskap inne i tröskladan:

AKS 1815	(rispat; troligen Anders Karlsson 1815)
1819(?)	(rispat)
1815	(rispat)
AP	
Albert Mallberg 1886	(<i>Det fanns ingen med det namnet i Dalarna eller någon snarlik variant.</i>)

Personmärket inom Skräpp-familjen

Tre av ristningarna tillhör samma familj (fadern Per Eriksson och hans två barn Ella och Erik) och har två lodräta streck intill initialerna. Detta är inget bomärken, men bör vara sådana personmärken som ibland förekommer på fäbodarna ihop med vallkullornas och deras manliga släktingars namn.

*

* * *

* * * * *

* * *

* * *

* * *

*